

ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ

ΚΥΡΙΑΚΗ 7 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2002

6 ΑΠΡΙΛΟΥ 1941 Η γερμανική επίθεση

Χορηγός: **ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ**

6 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1941

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ

ΕΠΙΘΕΣΗ

Ο φοβερός Απρίλης

Τον Κωστή Λιόντη

Ιστορικό και Λόγοι κατασκευής των οχυρών

Τον Γιώργου Χαρωνίτη

Οι τελευταίες συγκρούσεις στο αλβανικό μέτωπο

Τον Γιώργου Μαργαρίτη

Η μάχη των οχυρών

Τον Γιώργου Χαρωνίτη

Ρούπελ: μύθος και πραγματικότητα

Τον Heinz Richter

Η συνθηκολόγηση

Τον Γιώργου Μαργαρίτη

Ο Αθηνών Χρυσάνθος και η 6η Απριλίου 1941

Τον Μάνου Χαριτάτου

Π. Σ. Δέλτα: σελίδες ημερολογίου

Τον Αλέξανδρου Ζάννα

Η μυθοποίηση του Ρούπελ

Τον Γιώργου Χαρωνίτη

Εξώφυλλο

Το γερμανικό πεζικό επιτίθεται με την υποστήριξη τεθωρακισμένων και αεροπορίας. Καλλιτεχνική αναπαράσταση σκηνής από τη μάχη των οχυρών (τιμήμα), από τον Φρειδερίκο Κάραμποττ

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

Ο φοβερός Απρίλης

Ο ΑΠΡΙΛΗΣ του '41, πέρα από την εμβληματική του ημερομηνία που εκδπλώνεται η γερμανική επίθεση, είναι ταυτόχρονα και ένας μήνας κατάστικτος με συμβάντα, μικρής ή και μεγάλης σημασίας, όπου το καθένα ξεχωριστά διαδραματίζει τον δικό του ρόλο στο σύμπαν των δραματικών για τη χώρα μας τότε εξελίξεων. Πρόκειται, μάλλον, για παροξυσμό γεγονότων, ραγδαίας μάλιστα διαδοχής και εξ αντικειμένου περιοριζόμεστε σ' ένα ισχνό περίγραμμα:

Εχει προηγηθεί και βρίσκεται πέντε μήνες ανοικτό το αλβανικό μέτωπο, στεφανωμένο όμως με τον θρίαμβο της νίκης και καθήλωσης των Ιταλών. Την ίδια εποχή ολόκληρη η Ευρώπη εμφανίζει εικόνα ευμετάβλητου τοπίου. Κάθε χώρα που αρνιέται προσχώρηση ή παθητική υποταγή στον Αξονα, η μία μετά την άλλη, όλες οι αντιτιθέμενες καταλύονται με τα όπλα. Η ουδετερότητα (Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία, Τουρκία), αναλόγως θέσεως και συγκυριών, παζαρεύεται. Η Βρετανία, έχοντας αναλάβει πρωτεύοντα ρόλο αντιπάλου, και η ίδια σε θέση επισφαλής, αναζητεί στενούς Συμμάχους και μαζί ερείσματα, για άνοιγμα μετώπου στα Βαλκάνια. Σε πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο η Ελλάδα αποφασίζει να δέσει στενά την τύχη της με τις τύχες της Βρετανίας, δίνοντας έτσι, στοιχειωδώς έστω, τα προσχήματα στους Γερμανούς για ενεργοποίηση της προσχεδιασμένης, αλλά ανεκτέλεστης βαλκανικής τους εκστρατείας: σχέδιο «Μαρίτα» προς ανακούφιση του παραλυμένου στην Αλβανία ιταλικού μετώπου. Με τριβές στα υψηλά στρατιωτικά κλιμάκια οριστικοποιείται η αμυντική διάταξη των ελληνικών δυνάμεων στα σύνορα και των βρετανικών νοτιότερα, στη γραμμή Αλιάκμονα. Αφήνοντας στη διάταξη χάσματα, η επίθεση (6/4) και η κεραυνοβόλα προέλαση των Γερμανών μέσω Αξιού προς Θεσσαλονίκη (9/4), θα ανατρέψει το αμυντικό σκηνικό και ως τα τέλη του μηνός η Ελλάδα, πλην της Κρήτης, θα βρεθεί υπό τριπλή κατοχή: γερμανική, ιταλική, βουλγαρική, ενώ ο βασιλιάς με την κυβέρνηση (23/4) και τους Βρετανούς (24/4) θα έχουν κιάλας επιβιβαστεί για την ελεύθερη άκρη Κρήτη, υπολογίζοντας στην ύστατη εκεί επί ελληνικού εδάφους άμυνα. Στο μεταξύ, μέχρι δηλαδή να ολοκληρωθεί η κατάληψη, θα μεσολαβήσουν, πάντα μέσα στον Απρίλιο, γεγονότα και πράξεις, όχι μόνο υψηλής γενναιότητας και αυτοθυσίας, αλλά και ενέργειες έσχατης κατάπτωσης, προσβλητικές για το γόπτρο και το ηθικό ενός λαού που δοξάστηκε, μαχόμενος στα αλβανικά βουνά τον δεύτερο σε τάξη τότε εταίρο του Αξονα. Έτσι ταπεινωμένος και με τραυματισμένο γόπτρο θα μπει στον εφιάλτη της Κατοχής για τρεισήμισι χρόνια. Μήπως μέσα σε αυτόν τον φοβερό μήνα εντοπίζονται τα γενεσιουργά αίτια και ήρθε ως λογικό επόμενο η τρικυμία που ξέσπασε στα μετακατοχικά χρόνια; Δύσκολο ερώτημα ή πιθανόν και αφελές.

Αφορμή για το σημερινό αφιέρωμα στάθηκε, πέραν βέβαια της επετείου, και η έκδοση από το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ) του Λευκώματος: «Ρούπελ Απρίλιος 1941. Η ηρωική αντίσταση των οχυρών Σιδηροκάστρου. Το χρονικό μιας εποποιίας», που έγινε με την ευγενική χορηγία του Ιδρύματος «Σταύρος Σ. Νιάρχος». Το έργο εξιστορεί τις μάχες στη στενωπό του Ρούπελ την περίοδο 6-9 Απριλίου 1941. Επικεντρώνεται δηλαδή στις σκληρές μέρες της γερμανικής επίθεσης. Και είναι γεγονός ότι σε αντίθεση με τον ελληνοϊταλικό πόλεμο και τη Μάχη της Κρήτης, η μάχη των οχυρών δεν έχει γίνει αντικείμενο συστηματικής έρευνας. Επιπλέον, η μικρή διάρκεια του αγώνα –τέσσερις μέρες– και η σχετικώς σύντομη κατάρρευση του ελληνογερμανικού μετώπου δεν επέτρεψαν την ευρεία προβολή του την εποχή εκείνη ούτε του προσέδωσαν αίγλη αντίστοιχη με αυτήν των άλλων μαχών. Ιδιαίτερη φροντίδα καταβλήθηκε για την αντικειμενική παρουσίαση των γεγονότων και την τεκμηρίωσή τους, χωρίς τις υπερβολές που χαρακτηρίζουν συνήθως τις περιγραφές των μαχών αυτών. Υπεύθυνος για τα κείμενα και τον εντοπισμό του εικονογραφικού υλικού ήταν ο ιστορικός Γιώργος Χαρωνίτης. Ο Frederick Carabott, που είχε τη γενική καλλιτεχνική επιμέλεια του τόμου, συνέβαλε με πρωτότυπη εικονογράφηση, ενώ αρκετές φωτογραφίες που κοσμούν το λεύκωμα προέρχονται από το Λαογραφικό - Ιστορικό Μουσείο «Μιχάλη Τσαρτσίδη», που βρίσκεται στην πόλη του Σιδηροκάστρου και το οποίο είναι αποτέλεσμα της συλλεκτικής δραστηριότητάς του από τα παιδικά του, ήδη, χρόνια. Μετά τις μάχες στο Ρούπελ μάζεψε όπλα, κράνη και ό,τι άλλο μπόρεσε να βρει στο πεδίο της μάχης, που τα χρησιμοποίησε στην αντίσταση εναντίον των βουλγαρικών δυνάμεων Κατοχής. Το 1980 νομιμοποίησε τη συλλογή του και ίδρυσε το μουσείο, που περιέχει περίπου 4.500 αντικείμενα.

Κ. Λιόντης

Επιμέλεια αφιερώματος:

ΚΩΣΤΗΣ ΛΙΟΝΤΗΣ

Ιστορικό και Λόγοι κατασκευής των οχυρών

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΧΑΡΩΝΙΤΗ

Ιστορικού

ΟΙ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, πολέμου χαρακωμάτων, όπως χαρακτηρίστηκε, ώθησαν τα ευρωπαϊκά κράτη, στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, να κατασκευάσουν νέες ή να αναβαθμίσουν παλαιότερες οχυρωματικές γραμμές κατά μήκος των πλέον απειλούμενων συνόρων τους. Πιο γνωστή και χαρακτηριστική ήταν φυσικά η γαλλική «γραμμή Μαζινό» από την οποία επηρεάστηκαν και άλλες χώρες.

Η «γραμμή Μαζινό» (που οφείλει το όνομά της στον Γάλλο υπουργό Αμυνας Andre Maginot) κατασκευάστηκε την περίοδο 1929-1940 και εκτεινόταν κατά μήκος των συνόρων της Γαλλίας με την Ιταλία, και τη Γερμανία. Η γραμμή σταματούσε για πολιτικούς λόγους στα σύνορα με το Βέλγιο. Στρατηγικό λάθος υπήρξε η μη οχύρωση της περιοχής στην έξοδο από τις Αρδένες γιατί οι Γάλλοι θεώρησαν, με βάση τις εμπειρίες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ότι ήταν αδιάβατες, γεγονός που τους κόστισε την ήττα στον δεύτερο πόλεμο.

Σκοπός της γραμμής ήταν να εξασφαλίσει τον αναγκαίο χρόνο για την επιστράτευση του γαλλικού στρατού, να προστατεύσει τις βιομηχανικές περιοχές και να αντισταθμίσει την αριθμητική υπεροχή των εχθρών της Γαλλίας, που προβλεπόταν να πάρει δραματικές διαστάσεις το 1935. Απώτερος στόχος ήταν να εμπνεύσει αίσθημα ασφάλειας με τη δημιουργία ενός αδιαπέραστου τείχους στα σύνορα.

Η «γραμμή Μαζινό» συμπύκνωνε όλη την τεχνολογία της οχυρωματικής της εποχής: πάνω από εκατό οχυρά σε όλη τη μεθόριο, ειδικός οπλισμός οχυρώσεων (οπισθογεμείς όλμοι, πυροβόλα υπό πυργία, ειδικά διασκευασμένα όπλα), μεγάλο βάθος υπόγειων έργων

(έως και τέσσερα επίπεδα), ανελκυστήρες, ηλεκτρικά βαγονέτα για τη μεταφορά των πυρομαχικών, υψηλότερη αντοχή (σε κάποιες περιπτώσεις σε βολές πυροβόλων διαμετρήματος έως 400 χιλ.), τεράστιος όγκος πυρός, εκτεταμένες στοές συγκοινωνίας (έφταναν περίπου τα 100 χιλιόμετρα) και ενάμισι εκατομμύριο τόννοι τσιμέντου συνιστούσαν, θα μπορούσαμε να πούμε, μια κατασκευαστική εποποιία.

Παρ' όλα αυτά, όμως, η γραμμή ήταν ένα στατικό όπλο. Τον Ιούνιο του 1940 οι μηχανοκίνητες δυνάμεις του Χίτλερ απλώς την υπερκέρασαν και στη συνέχεια επιτέθηκαν από τα νότια, αφού η μάχη της Γαλλίας είχε ουσιαστικά κριθεί. Αντίθετα, πάντως, με την αντίληψη που επικρατεί στην Ελλάδα, οι φρουρές στη γραμμή Μαζινό αντέταξαν ηρωική αντίσταση για πολλές ημέρες, ακόμα και μετά τη σύναψη της εκκευρίας στις 24 Ιουνίου 1940, παρόλο το μάταιο του πράγματος.

Ο βουλγαρικός κίνδυνος

Στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου ο κίνδυνος προερχόταν από τη Βουλγαρία, χώρα με αξιώσεις στο χώρο της Ανατολικής Μακεδονίας (Αξιός-Νέστος) και της Θράκης από τον καιρό των Βαλκανικών Πολέμων. Αυτός ήταν και ο λόγος που η Βουλγαρία δεν μετείχε στο Βαλκανικό Σύμφωνο που εγγυόταν τη διατήρηση των υφιστάμενων συνόρων στη Βαλκανική. Η εξαιρετική στενότητα του χώρου καθώς και το μεγάλο μήκος των συνόρων δεν άφηναν χρονικά περιθώρια σε περίπτωση επίθεσης, ούτε και τη δυνατότητα ελιγμού μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων γεγονός που συνιστούσε ικανό λόγο για την κατασκευή ισχυρών οχυρώσεων.

Το γεγονός είχε γίνει έγκαιρα αντιληπτό και την περίοδο 1913-1914 είχαν κατασκευαστεί εννέα οχυρά ανάσχεσης έπειτα από εισήγηση του Ιωάννη Μεταξά, τότε αντιπυραγματάρχη του Μηχανικού και διευθυντή της

▲ **Είσοδος οχυρού.**
Σε κάθε οχυρό υπήρχε μία κύρια είσοδος, από την οποία εισερχόταν η φρουρά και γινόταν η εκφόρτωση των εφοδίων. Χαρακτηριστικό της ελληνικής οχύρωσης ήταν η ύπαρξη κρηφών εξόδων από τις οποίες μπορούσαν να διενεργήσουν επίθεση ομάδες εξόδων των οχυρών εναντίον εχθρικών τμημάτων που είχαν επικαθίσει στην επιφάνεια του οχυρού (φωτ.: Φωτογραφικό Αρχείο Πολεμικού Μουσείου).

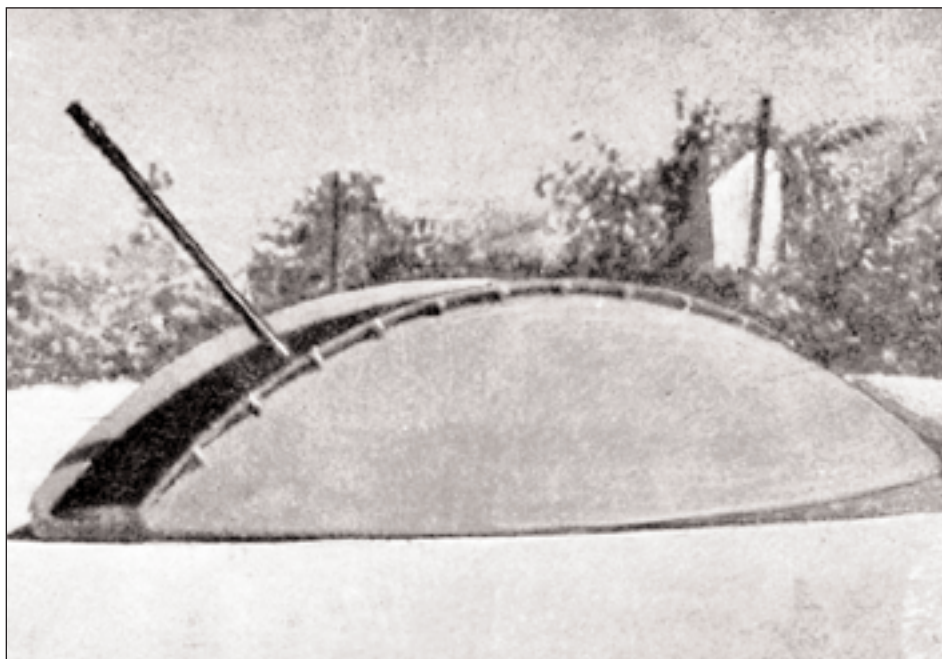

▲ **Σύνθετο έργο: διπλό πολυβολείο οχυρού.**

◀ *Εσωτερικό πολυβολείου. Διακρίνεται η δίφυλλη χαλύβδινη θηρίδα με τη σταθερή κατακόρυφη οριζόντια μετακίνησή του και κλιόταν σε οδηγούς. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι διευθύνσεις των πεδίων βολής ήταν προεπιμασμένες. Από τη ΔΦΘ κατασκευάστηκε ειδικός οκρίβαντας που μπορούσε να εξυπηρετεί όλους τους τύπους πολυβόλων του ελληνικού στρατού.*

▶ *Αντιαεροπορικό πυροβόλειο. Ειδικό χαλύβδινο προστατευτικό θωράκιο πάχους 8 χιλ., επινόηση της ΔΦΘ, προέβλεπε το αντιαεροπορικό πυροβόλο των 20 χιλ. από θραύσματα οβιδών και βολίδων.*

Β' Επιτελικής Διευθύνσεως. Γνωστότερο έγινε το οχυρό Ρούπελ, η κατάληψη του οποίου, από γερμανοβουλγαρικές δυνάμεις στις 13/26 Μαΐου 1916, είχε γίνει τότε αντικείμενο έντονης πολιτικής αντιπαράθεσης στο πλαίσιο του Εθνικού Διχασμού. Στον Μεσοπόλεμο ο Μεταξάς μετά την εγκαθίδρυση της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου 1936 είδε την ευκαιρία να ολοκληρώσει ό,τι δεν είχε προλάβει να κάνει τότε.

Σκοποί και τελική διάταξη

Η ιστορία της κατασκευής της ελληνικής οχυρωματικής γραμμής στον Μεσοπόλεμο διακρίνεται σε δύο περιόδους. Την πρώτη περίοδο (1933-Αύγουστος 1936) προβλεπόταν η κατασκευή 15 έργων ημιμόνιμης κυρίως οχυρωτικής με σκοπό την εξασφάλιση του απαραίτητου χρόνου για την επιστράτευση και τη συγκέντρωση του στρατού εκστρατείας. Την οριστική της μορφή, ωστόσο, έλαβε η γραμμή

◀ *Ορειβατικό πυροβόλο των 75/19 στο εσωτερικό του πυροβολείου πλαγιοφέλαξης. Επειδή δεν κατέστη δυνατή η προμήθεια πυροβόλων υπό πωργία, χρησιμοποιήθηκε το πυροβόλο των 75 χιλ. Υστερα από μελέτες της ΔΦΘ έγινε δυνατή η χρήση και των δύο τύπων του πυροβόλου (ορειβατικό και πεδινό).*

στη δεύτερη περίοδο (Αύγουστος 1936-1941) μετά την ανάληψη της αρχηγίας του ΓΕΣ από τον Αλέξανδρο Παπάγο (1η Αυγούστου 1936), και την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά.

Στην τοποθεσία δόθηκε επιθετικός προσανατολισμός και προβλεπόταν η δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί για την αντίσταση ολόκληρης της Στρατιάς και ως ορμητήριο για την ανάληψη επιθετικής πρωτοβουλίας προς τη Βουλγαρία. Παράλληλα, το κέντρο βάρους της μετατοπίστηκε στην ελληνοβουλγαρική μεθόριο, λόγω της συμμαχίας με την Γιουγκοσλαβία στο πλαίσιο του Βαλκανικού Συμφώνου.

Οι νέοι σκοποί προσδιόρισαν τη μορφή της οχυρωμένης τοποθεσίας: μόνιμος χαρακτήρας των έργων, αύξηση των οχυρών σε 24, αύξηση των ορίων αντοχής κ.ά. Η κυρίως γραμμή εκτεινόταν από το όρος Μπέλες (Κερκίνη) έως τον ποταμό Νέστο (με τον όρο «γραμμή Μεταξά» εννοείται κυρίως αυτό το τμήμα). Ανατολικότερα, στη Δυτική Θράκη, κατασκευάστηκαν δύο οχυρά. Προβλέφθηκε επίσης η κατασκευή προγεφυρωμάτων στην περιοχή Παπάδων (κοντά στο Παρανέστι), στην Αλεξανδρούπολη και στο Πύθιο στο νομό Εβρου.

Τον Απρίλιο του 1941 ήταν σχεδόν ολοκληρωμένα 21 οχυρά:

- Ανατολική Μακεδονία
- Περιοχή Μπέλες: Ποποτλίβιτσα, Ιστιμπεν, Κελκαγιά, Αρπαλούκι, Παλιουριώνες
- Περιοχή Αγκίστρου: Ρούπελ, Καρατάς, Κάλη
- Περιοχή Αλή Μπουτούς και Μαύρο Βουνό: Περσέκ
- Οροπέδιο Κάτω Νευροκοπίου: Μπαμπαζώρα, Μαλιάγκα, Περιθώρι, Παρταλούσκα, Ντάσαβλη, Λίσσε, Πυραμοειδές
- Περιοχή Βόλακα: Καστίλο, Άγιος Νικόλαος, Μπαρτίσεβα
- Δυτική Θράκη
- Εάνθη: Εχίνος
- Κομοτηνή: Νυμφαία

Αντιστοιχία με γραμμή Μαζινό

Η φιλοσοφία της ελληνικής οχύρωσης ήταν παρόμοια με αυτή της «γραμμής Μαζινό». Και οι δύο σταματούσαν στα σύνορα με σύμμαχες χώρες (Βέλγιο, Γιουγκοσλαβία) με συνέπεια την εξάρτηση της άμυνας από τη στάση των χωρών αυτών και από την εξέλιξη των πολεμικών επιχειρήσεων σε αυτές. Στην ελληνική περίπτωση η οχυρωμένη τοποθεσία διέτρεχε κίνδυνο υπερκέρρασης από τη Γιουγκοσλαβία μέσω της κοιλάδας του Αξιού, η οχύρωση της οποίας προγραμματίστηκε δεύτερη σε σειρά προτεραιότητας. Οι ελλείψεις στην περιοχή αναπληρώθηκαν σε μικρό βαθμό από την κατασκευή οχυρωματικών έργων στα Κρούσια όρη, που, όμως, δεν είχαν την ισχύ της κύριας γραμμής.

Αδυναμία, εξάλλου, της τοποθεσίας ήταν ότι τα οχυρά στο Μπέλες (κυρίως τα Ιστίμπεη και Κελκαγιά) βρίσκονταν πολύ κοντά στα σύνορα (μόλις 200 μέτρα). Αυτό ήταν συνέπεια της φύσης του ορεινού όγκου, και της διπλής αποστολής των οχυρών (αμυντική και επιθετική), καθώς προβλεπόταν να αποτελέσουν συγχρόνως σημείο στήριξης επιθετικής ενέργειας της Στρατιάς προς Πετρίτσι Βουλγαρίας. Αποτέλεσμα ήταν ότι ο εχθρός μπορούσε να προετοιμάσει την επίθεση έγκαιρα χωρίς να χρειαστεί να διανύσει μεγάλη απόσταση, υφιστάμενος τα πυρά των οχυρών.

Τα έργα

Με τον όρο οχυρό εννοούνταν ένα σύνολο από επιφανειακά και υπόγεια έργα, κατασκευασμένα από οπλισμένο σκυρόδεμα (μπετόν αρμέ), που συνδέονταν μεταξύ τους με υπόγειες στοές και αποτελούσαν ένα ενιαίο σύνολο. Σκοπός του συγκροτήματος ήταν να εμποδίσει τη διέλευση εχθρικών τμημάτων από σημαντικές οδικές αρτηρίες για όσο το δυνατό μεγαλύτερο διάστημα. Τα όργανα πυρός και τα μέσα παρατήρησης στεγάζονταν σε επιφανειακά έργα (ενεργητικά σκέπα-

▲ Μεταφορά πυρομαχικών σε πυροβολείο πλαγιοφέλαξης. Οι αποθήκες πυρομαχικών βρίσκονταν στους υπόγειους χώρους των πυροβολείων και τα πυρομαχικά μεταφέρονταν με ειδικό καρότσι που κινούνταν σε σιδηροτροχιές πλάτους 45 εκατοστών. Στη «γραμμή Μαζινό» η διαδικασία ήταν αυτοματοποιημένη και τα πυρομαχικά μεταφέρονταν με ηλεκτροκίνητα βαγονέτια και ανελκυστήρες.

► Στοά συγκοινωνίας στο έργο Ουόιτα των οχυρών Ρούπελ.

► Στοιχεία φίλτρων αερισμού. Στα οχυρά παρασχεθήκαν αντιασφνξιογόνες μάσκες και κατασκευάστηκε πλήρες σύστημα αερισμού με χημικά φίλτρα για προστασία από χημικά αέρια και από αέρια που αναπτύσσονταν κατά τη διάρκεια εκτέλεσης βολής. Επίσης ίσχυε ειδική διάταξη για τη σβλ-λογή και απομόνωση των καλύκων.

στρα) που ανάλογα διακρίνονταν σε πυροβολεία πολυβολεία (αντιαρματικά, αντιαεροπορικά), ολμοβολεία, βομβιδοβολεία, παρατηρητήρια, σκέπαστρα προβολέων, σκέπαστρα οπτικών σταθμών κ.ά. που συνδέονταν με τα υπόγεια καταφύγια με στοές.

Τα υπόγεια καταφύγια σκόπευαν στην ασφαλή διαβίωση της φρουράς. Υπήρχαν διοικητήρια, θάλαμοι οπλιτών και αξιωματικών, τηλεφωνικά κέντρα, σταθμοί ασυρμάτου, μαγειρεία, αποθήκες (τροφίμων, καυσίμων, πυρομαχικών, μέσων μηχανικού κ.λπ.) που εξασφάλιζαν την αυτάρκεια των οχυρών για 10 μέρες, δεξαμενές νερού, αποχωρητήρια, μηχανοστάσια, σταθμοί πρώτων βοηθειών, στοές επικοινωνίας, συστήματα αερισμού και προστασίας από χημικά αέρια κ.λπ. Η οχυρωμένη τοποθεσία συμπληρωνόταν από έργα εκστρατείας μεταξύ των οχυρών (ισχυρά παθητικά αντιαρματι-

▲ *Συνδυασμός αντιαρματικών κωλυμάτων από πεσοούς σκυροδέματος στη «γραμμή Μεταξά».*

κά κωλύματα, συστήματα καταστροφών κ.λπ.) για τη μεταφορά των υλικών και την εξασφάλιση της συγκοινωνίας μεταξύ των οχυρών ανοίχθηκαν ή επισκευάστηκαν 258 χιλ. αμαξιών δρόμων.

Γενικά χαρακτηριστικά

Για τη μελέτη και την κατασκευή των οχυρών συγκροτήθηκαν από το ΓΕΣ το 1935 η Κεντρική Επιτροπή Οχυρώσεων 1 (ΚΕΟ), υπεύθυνη για τις τακτικές μελέτες (αποστολή οχυρού, σχέδιο πυρός, προσδιορισμός της θέσης των ενεργών σκεπάστρων κ.λπ.) και η Διοίκηση Φρουρίου Θεσσαλονίκης (ΔΦΘ), υπεύθυνη για τις τεχνικές μελέτες (προϋπολογισμοί, κατασκευαστικές μελέτες κ.λπ.) και τη συμπλήρωση των τακτικών μελετών. Οι δύο υπηρεσίες εργάζονταν με βάση τις υποδείξεις του ΓΕΣ. Πολλοί ήταν επίσης οι φορείς που αναμείχθηκαν στην κατασκευή των οχυρών: Τμήμα Οχυρώσεων του ΓΕΣ, η Επιθεώρηση Μηχανικού, η Επιθεώρηση Υλικού και Τεχνικών Υπηρεσιών Πυροβολικού, το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο κ.ά. Αυτό που πρέπει να τονιστεί, γενικότερα, είναι ότι αυτή η τόσο απαιτητική και επίπονη εργασία έγινε αποκλειστικά από Έλληνες στρατιωτικούς και ιδιώτες, με πλήρη μυστικότητα και με επινοητικότητα που εξέπληξε ακόμα και τους Γερμανούς.

Στη «γραμμή Μεταξά» δεν υπήρχε ειδικός οπλισμός οχυρώσεων, όπως

στη «γραμμή Μαζινό». Αντίθετα, χρησιμοποιήθηκε υλικό του στρατού εκστρατείας με κατάλληλες τροποποιήσεις που επινοήθηκαν από τη ΔΦΘ. Επιπλέον, αν και είχε προβλεφθεί η παροχή ηλεκτρικής ενέργειας, μέχρι το 1941 δεν είχαν εγκατασταθεί τα κατάλληλα μηχανήματα λόγω έλλειψης πιστώσεων.

Χαρακτηριστικό στοιχείο ακόμα των ελληνικών οχυρώσεων ήταν η ύπαρξη κρυφών εξόδων που οδηγούσαν σε κρίσιμα σημεία της επιφάνειας του οχυρού και έδιναν τη δυνατότητα στους αμυνόμενους να διενεργήσουν αντεπίθεση εναντίον εχθρικών τμημάτων που τυχόν κατάφεραν να ανέλθουν (επικαθίσουν) στην επιφάνεια του οχυρού. Η ύπαρξη των εξόδων αυτών προκάλεσε την έκπληξη των Γερμανών στη διάρκεια των μαχών.

Τα αριθμητικά στοιχεία που αφορούν την κατασκευή των οχυρών είναι εντυπωσιακά: κόστος κατασκευής: 1.457.975.336 δρχ., συνολικό μήκος στοών: 36.500 μ., σκυρόδεμα οπλισμένο 108.000 κυβ.μ., μη οπλισμένο 68.000 κυβ.μ., υπόγειες εκσκαφές 291.000 κυβ.μ., εκσκαφές επιφανείας 616.000 κυβ.μ., τσιμέντο 66.000 τόννοι.

Κρίσεις από ξένους

Το αξιόμαχο των οχυρών διαπιστώθηκε πριν από τον πόλεμο από Τούρκο και Γάλλο αξιωματικό, στους οποίους επιτράπηκε η επίσκεψη.

Ο μεγαλύτερος έπαινος, πάντως, ήταν αυτός των Γερμανών, που εκφράστηκε τόσο στο πεδίο της μάχης όσο και από ειδική επιτροπή που έφθασε τον Μάιο του 1941 στην Ελλάδα για να εξετάσει την ελληνική οχύρωση, όπως έκανε σε όλες τις οχυρωματικές γραμμές στις κατεχόμενες χώρες. Η επιτροπή διαπίστωσε ισορροπία ανάμεσα στην ποσότητα οπλισμού και την έκταση των υπόγειων χώρων και ικανοποιητική άνεση για το προσωπικό. Χαρακτήρισε δε το σύστημα της ελληνικής οχύρωσης ως τον χρυσό μέσο όρο μεταξύ του γαλλικού συστήματος και των συστημάτων άλλων κρατών και ως πλέον κατάλληλη για ορεινά εδάφη όπως τα ελληνικά. Οι Γερμανοί εντυπωσιάστηκαν από την αντοχή των έργων, την ποιότητα του σκυροδέματος τις κρυφές εξόδους, το σύστημα μυστικότητας (οι Βούλγαροι δεν είχαν πληροφορίες για τα οχυρά), την τεχνική απόκρυψη και από το μικρό, σχετικά πάντοτε, κόστος κατασκευής τους. Εκρίναν μάλιστα ότι ο βουλγαρικός στρατός δεν θα πετύχαινε ποτέ τη διάσπαση της γραμμής.

Κριτική

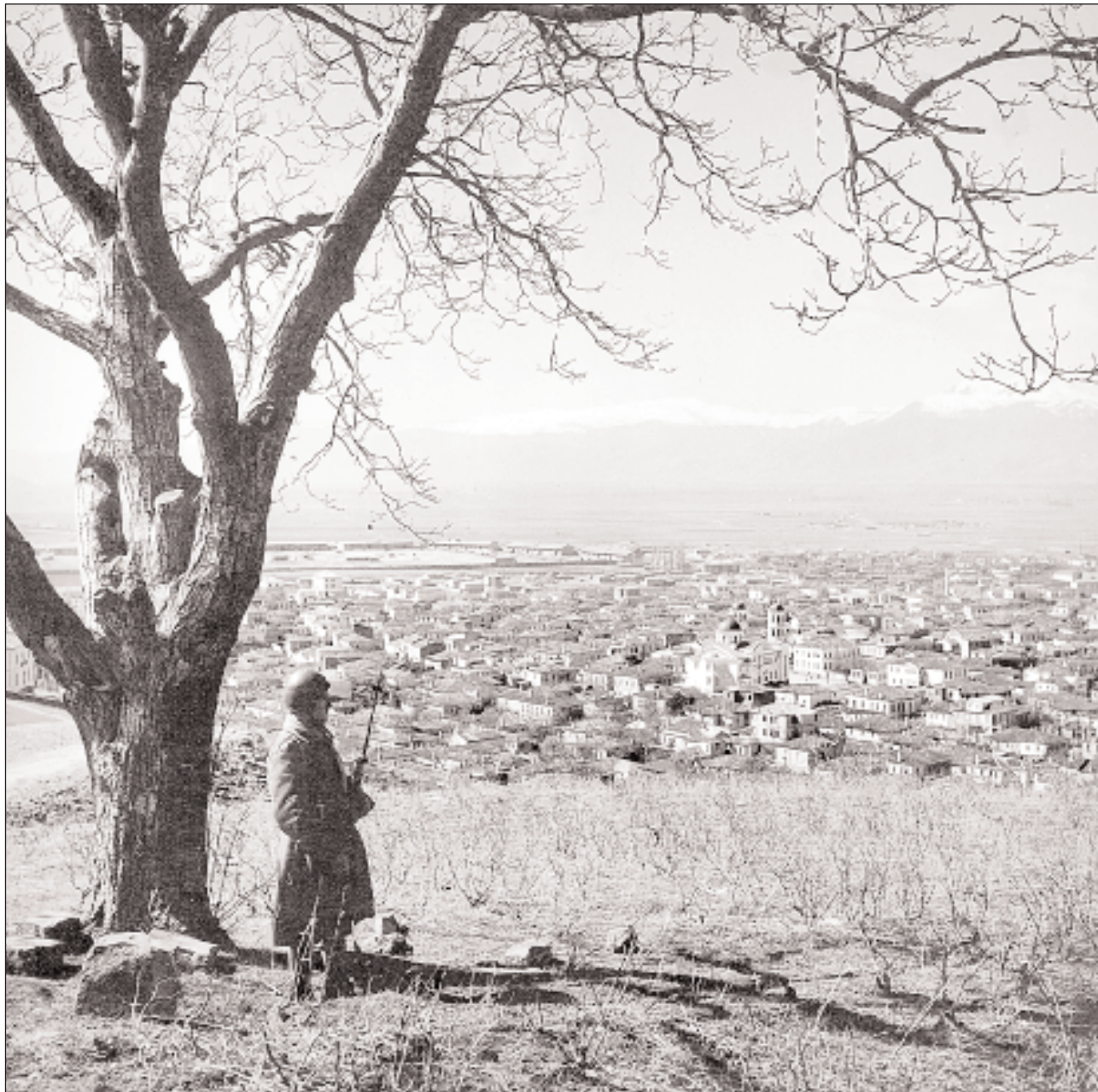
Μετά τον πόλεμο, ασκήθηκε κριτική κυρίως για τις υπέρογκες, για τα ελληνικά μέτρα, δαπάνες κατασκευής των οχυρών (τα οποία δεν είχαν ολοκληρωθεί στο σύνολό τους) και υποστηρίχθηκε ότι για το λόγο αυτό δεν έγινε δυνατός ο εφοδιασμός του στρατού εκστρατείας με άκρως απαραίτητα μέσα, χωρίς όμως να αμφισβητείται η σκοπιμότητα της οχυρωματικής γραμμής. Εξετάζοντας κανείς τα στοιχεία μπορεί να δεχθεί το βάσιμο των ισχυρισμών. Ακόμη περισσότερο, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η τελική μορφή της οχυρωμένης τοποθεσίας υπήρξε προσωπική επιλογή των Παπάγου-Μεταξά, γεγονός που ενδεχομένως έπαιξε κάποιον ρόλο στην εμμονή του πρώτου να μη δεχτεί τη σύμπτυξη των ελληνικών δυνάμεων της περιοχής νοτιότερα, όταν η γερμανική επίθεση θεωρούνταν πλέον σίγουρη.

Παρά τις αντιρρήσεις, παραμένει γεγονός ότι οι δαπάνες ήταν μικρές σε σχέση με την αρτιότητα του έργου που επιτελέστηκε. Το σημαντικότερο, όμως, ήταν ότι η οχύρωση κατάφερε να εγγυηθεί την άμυνα ενός μετώπου συνολικής έκτασης περίπου 400 χιλιομέτρων με πολύ μικρό βάθος. Εξυπνέτησε, έτσι, την αρχή της οικονομίας δυνάμεων επιτρέποντας την ανεμπόδιστη προσήλωση στο μέτωπο της Αλβανίας και τη μετακίνηση μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων προς τα εκεί οι οποίες, σε διαφορετική περίπτωση, θα έμεναν καθηλωμένες στην ελληνοβουλγαρική μεθόριο. Το γεγονός ότι τα οχυρά αντιστάθηκαν με μεγάλη επιτυχία στη γερμανική επίθεση, παρόλο που δεν ήταν κατασκευασμένα για ένα τέτοιο ενδεχόμενο, καταδεικνύει του λόγου το αληθές.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ:

1 Αρχικός τίτλος: Επιτροπή Μελετών Οχυρώσεων.

► Αριστερά αφάνης Ελληνας στρατιώτης φυλάει σκοπιά σε δεσπόζον σημείο της πόλης της Κορτισάς που διακρίνεται σε γενική άποψη στο βάθος. Το '41, τους μήνες δηλαδή που μεσολάβησαν μέχρι τη γερμανική επίθεση, δεν σημειώθηκε καμία σημαντική μεταβολή στο αλβανικό μέτωπο. Αλλωστε, ο χειμώνας δεν ήταν εχθρός μόνο των Ιταλών. Δριμύς στα αλβανικά βουνά, ανέστειλε και τις επιθετικές δραστηριότητες τον ελληνικού στρατού. Ωστόσο, η εξασφάλιση του υψιπέδου της Κορτισάς είχε ζωτική σημασία στα αμυντικά μέτρα του ελληνικού στρατού, που προελαύνοντας μέχρι την κατάληψη της Κλεισούρας (10/1), ανοίχτηκε σε βάθος 30 έως 50 χλμ. εντός αλβανικού εδάφους (φωτ.: Δημ. Χαρισιάδης, Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη).

Οι τελευταίες συγκρούσεις στο αλβανικό μέτωπο

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ

Καθηγητή Σύγχρονης Ιστορίας
στο Πανεπιστήμιο Κρήτης

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ της υπεροχής του ελληνικού στρατού και της προέλασης στο εσωτερικό της Αλβανίας τελείωσε στις 10 Ιανουαρίου του 1941 με την κατάληψη της Κλεισούρας. Η διαρκής ροή ενισχύσεων από την Ιταλία στο αλβανικό μέτωπο αποκατέστησε τον ίδιο αυτό μήνα τις αριθμητικές ισορροπίες ανάμεσα στους αντιπάλους και προοδευτικά άρχισε να γέρνει την πλάστιγγα προς την ιταλική πλευρά. Η Ελλάδα είχε εξαντλήσει τους ανθρώπινους πόρους της και ελάχιστα μπορούσε πλέον να αυξήσει τις δυνάμεις της στο μέτωπο. Τον Μάρτιο οι ιταλικές δυνάμεις υπερέβαιναν πλέον το μισό εκατομμύριο στρατιωτών ενώ οι απέναντι ελληνικές έμεναν καθλωμένες στις τριακόσιες περίπου χιλιάδες. Καθώς το μέτωπο βρισκόταν ακόμα σκαρφαλωμένο στα βουνά της νότιας Αλβανίας, όπου οι δυνατότητες σημαντικών ελιγμών ήσαν πρακτικά αδύνατες, η συσσώρευση εκεί τόσων ανθρώπων και μέσων μετέβαλε την αναμέτρηση σε πόλεμο αναμονής και φθοράς, κατ'εικόνα και ομοίωσιν ανάλογων καταστάσεων του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

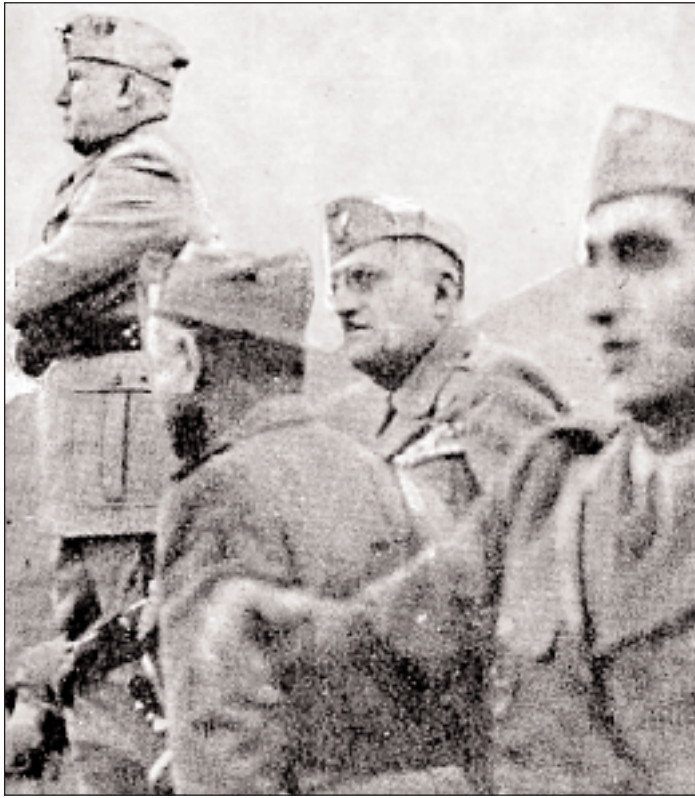
◀ **Μπομπόποια, 7 χιλ. Νοτίως της Κορντιάς, στρατηγείο του Ε' Σώματος Στρατού. Αρχές Φεβρουαρίου 1941. Υστερα από σύσκεψη ο αρχιοστράτηγος Αλέξ. Παπάγος καθώς βγαίνει από την έδρα του στρατηγείου. Για άμεση ενημέρωση γύρω από την κατάσταση των μετώπων και για παροχή οδηγιών στα νηλά κλιμάκια ο Παπάγος πραγματοποίησε από 1ης έως 4ης Φεβρουαρίου επισκέψεις στις έδρες διοικήσεων Σωμάτων και Μεραρχιών του Βόρειου Τομέα (Κορντιάς). Ο φωτογράφος Δημ. Χαριοιάδης, που υπηρετούσε για έξι περίπου μήνες στο Μέτωπο ως έφεδρος αξιωματικός, είχε πάρει για φωτογράφιση, όπως αυτή, ειδική άδεια από το ΓΕΣ. Πολλές από τις φωτογραφίες του σννόδεσαν τα πολεμικά ανακοινωθέντα του ΓΕΣ για την πορεία των επιχειρήσεων (φωτ.: Φωτογραφικό Αρχείο Μονασίου Μπενάκη).**

▶ **Φεβρουάριος 1941. Αριστερά ο αντιστράτηγος Γεώργιος Κοομάς, διοικητής του Α' Σώματος Στρατού, δεξιά ο Βρετανός υποστράτηγος Gambrier Parry στο όρος Ιβάν, 15 χιλμ. Β Α της Κορντιάς. Ο Parry ήταν μέλος της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής που είχε αρχικά συμβουλευτικό χαρακτήρα. Στη συνέχεια, όταν οι Βρεανοί Ιαν.-Φεβρ. του '41 αποφάσισαν την ανάληψη εκστρατείας στην Ελλάδα, ο Parry ονμμετείχε ως επιτελής σύμβουλος στο Μικτό Ελληνοβρετανικό Πολεμικό Συμβούλιο. Ο αντιστράτηγος Κοομάς, από τους υποστηρικτές της σύμπυξης του αλβανικού μετώπου, έναν μήνα πριν από τη γερμανική επίθεση αντικαταστάθηκε και μετατέθηκε στη διοίκηση του Α' Σώματος στην Καβάλα (φωτ.: Δημ. Χαριοιάδης, Φωτογραφικό Αρχείο Μονασίου Μπενάκη).**

Η πολεμική στασιμότητα βάραινε απειλητικά και στους δύο αντιπάλους. Η αναμεταξύ τους σύγκρουση γινόταν στο πλαίσιο ενός ευρύτερου πολέμου, οι πρωταγωνιστές του οποίου αντιμετώπιζαν με αυξανόμενη ενόχληση την χωρίς αποτέλεσμα βαλκανική αναμέτρηση. Η Γερμανία ειδικά δεν θα ανεχόταν για πολύ μια κατάσταση που έθετε σε κίνδυνο τα δικά τους σχέδια στην ανατολή ενώ, στους αντιποδες, η Μεγάλη Βρετανία έκανε σχέδια για νέα βαλκανικά μέτωπα, όπως εκείνα του προηγούμενου πολέμου. Για τον λόγο αυτό, οι προσπάθειες των εμπόλεμων για άρση του αδιεξόδου έπαιρναν, όσο πλησίαζε η άνοιξη, δραματικές μορφές.

Από την ελληνική πλευρά, κλειδί των εξελίξεων θεωρήθηκε το Τεπελένι. Επρόκειτο στην ουσία για την έξοδο από τη στενωπό της Κλεισούρας, της οποίας το κάτω άκρο είχαν καταλάβει οι Έλληνες τον Ιανουάριο. Η εκεί επιτυχία θα άνοιγε την κοιλάδα του Αώου ως το Βεράτι, ως τα λιμάνια και τις πεδιάδες της κεντρικής Αλβανίας και θα τελείωνε τον πόλεμο πριν προλάβουν να επέμβουν οι Γερμανοί. Στον βωμό αυτού του άπαστου στόχου έγιναν πλήθος επιθέσεις από την ελληνική πλευρά, τον Ιανουάριο, τον Φεβρουάριο και το πρώτο δεκαήμερο του Μαρτίου. Οι εκατόμβες των θυμάτων δεν απέδωσαν παρά δευτερεύοντα εδαφικά οφέλη, ψηλά στα βουνά, χωρίς να οδηγήσουν στην αποφασιστική νίκη.

▲ Ο Μουσολίνι (πάνω αριστερά) με τον στρατάρχη Καβαλλέρο (κέντρο) παρακολουθούν από παρατηρητήριο την ιταλική επίθεση. Παρ' όλο που ήταν ξηρασμένοι επιδείξιας, στο αλβανικό μέτωπο ο Νιούτσιε έφτιασε ινκόγκνιου, χωρίς δηλαδή δημοσιότητα. Ήθελε με τους επιτελείς του να παρακολουθήσει από κοντά τον θρίαμβο των ιταλικών όπλων στην περίφημη «εαρινή επίθεση» (9-15/3), γνωστή στους Ιταλούς ως *primavera a voi*. Ωστόσο, η ενεργητική άμυνα του ελληνικού στρατού ανέτρεψε όλες τις επιδιώξεις του. Η αναχώρησή του από το μέτωπο (21/4) σήμανε και λήξη της μεγάλης επιχείρησης, αφού οι απώλειες ήταν βαριές και δυσανάλογα μεγάλες ως προς τη βελτίωση των ιταλικών θέσεων. Ο Ιταλός δικτάτορας έχασε πλέον το κύρος του απέναντι στους Γερμανούς.

Για τους Ιταλούς των οποίων η στρατιωτική αδυναμία είχε ήδη γίνει ορατή σε όλα τα μέτωπα, η επαπειλούμενη γερμανική λύση στα Βαλκάνια, θα ισοδυναμούσε με βαρύτατη ήττα και υποβάθμιση. Η Ιταλία από εταίρος του Αξονα θα περιοριζόταν σε φτωχό συγγενή των ισχυρών βόρειων γειτόνων της. Για τον λόγο αυτό, η επίτευξη νικηφόρου αποτελέσματος στην Αλβανία έγινε κεντρικός στόχος του φασιστικού καθεστώτος. Μετά τη συνάντηση κορυφής στο Σάλτσμπουργκ, στις 19 - 20 Ιανουαρίου, όπου οι Γερμανοί δήλωσαν επίσημα την πρόθεσή τους να άρουν το βαλκανικό αδιέξοδο, η ανάγκη μιας αποφασιστικής κίνησης από ιταλικής πλευράς έγινε επιτακτική. Σε διάστημα ενός μηνός μεταφέρθηκαν στην Αλβανία δέκα νέες ιταλικές μεραρχίες και ένας πακτωλός εφοδίων, από τα λίγα έστω που η χώρα μπορούσε να διαθέσει. Στις αρχές Μαρτίου οι νέες αυτές δυνάμεις ήσαν έτοιμες για την αποφασιστική επίθεση, την «εαρινή επίθεση» όπως αυτή ονομάστηκε. Η τύχη της θα έκρινε εκτός από το κύρος του καθεστώτος και τη θέση της χώρας στις νέες συγκυρίες.

Εαρινή επίθεση

Η επίθεση άρχισε τα ξημερώματα στις 9 Μαρτίου σύμφωνα με όλους τους κανόνες

του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Τριακόσια πυροβόλα έριξαν στις ελληνικές θέσεις 100.000 σχεδόν βλήματα τις πρώτες κιόλας ώρες της επίθεσης. Η αεροπορία συμπλήρωνε τον καταϊγισμό με εναέριους βομβαρδισμούς. Για τα μέτρα ενός βαλκανικού πολέμου, το θέαμα των βομβαρδισμών ήταν οπωσδήποτε εντυπωσιακό. Ως προς την ουσία όμως, το αποτέλεσμα παρέμενε μέτριο. Η επίθεση είχε εκδηλωθεί ακριβώς εκεί που την περίμεναν οι Έλληνες, στα πλευρά της δικής τους αιχμής προς την κοιλάδα του Αώου, ενώ οι προετοιμασίες της ελάχιστα κρυφές ήταν. Οι αμυνόμενοι είχαν όλο τον καιρό να ενισχύσουν και να προετοιμάσουν τις γραμμές τους. Όταν το ιταλικό πεζικό εξόρμησε, βρήκε απέναντί του ισχυρούς φραγμούς του ελληνικού πυροβολικού και καλά οργανωμένα πυρά. Η γνωστή τακτική της άμεσης αντεπίθεσης ενάντια σε κάθε εχθρικό τμήμα που πραγματοποιούσε προόδους, αφείρεσε από τα ιταλικά τμήματα τα ελάχιστα σημεία που μπόρεσαν να καταλάβουν.

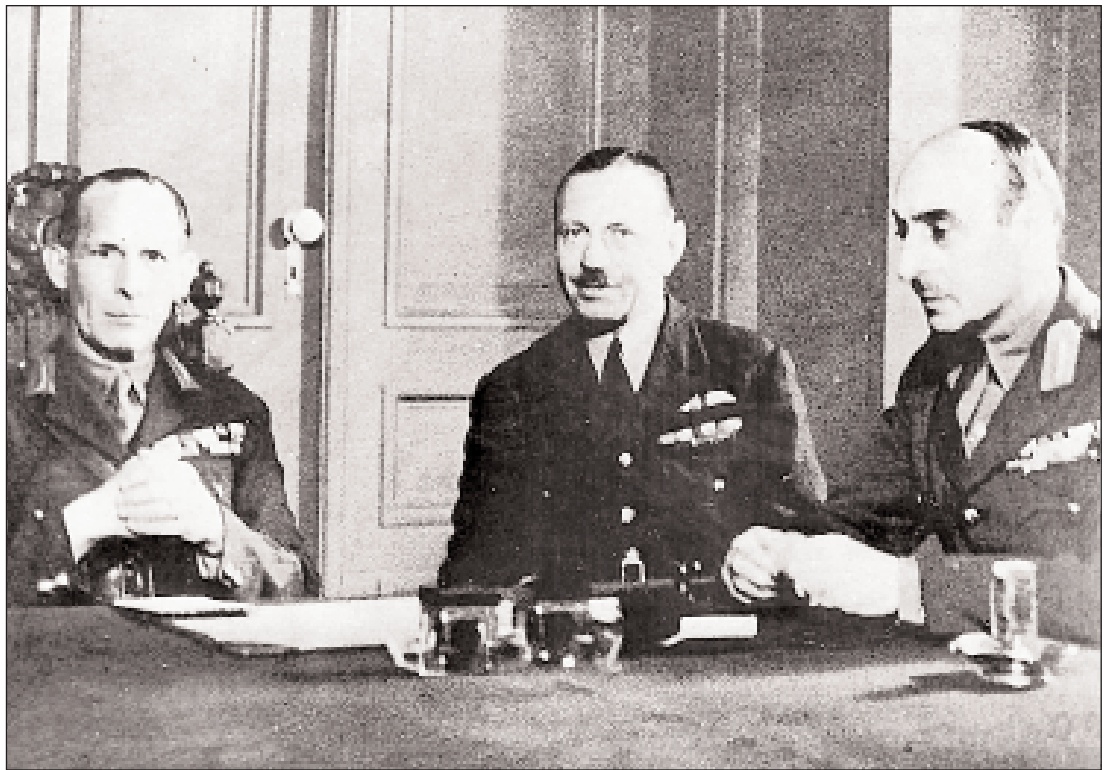
Στην ουσία καμία σημαντική θέση του ελληνικού μετώπου δεν καταλήφθηκε από τους Ιταλούς. Η αλληλοδιαδοχή βομβαρδισμών και επιθέσεων αύξαινε απλώς τα θύματα, χωρίς να οδηγεί σε τίποτε το απτό και συγκεκριμένο. Από την πρώτη στιγμή η σύγκρουση έγινε αγώνας φθοράς όπου όμως ο επιτιθέμενος πλήρωνε τον βαρύ φόρο σε αίμα. Την πέμπτη μέρα των επιθέσεων, στις 14 Μαρτίου, οι ιταλικές απώλειες έφθασαν τις 12.000 άνδρες, κάτι περισσότερο από τη δύναμη μιας ολόκληρης μεραρχίας. Ήταν σαφές ότι η επίθεση δεν μπορούσε να συνεχιστεί. Στις 21, ο Μουσολίνι, που είχε έρθει χωρίς δημοσιότητα στην Αλβανία με την ελπίδα να ζησει από

κοντά την επιτυχία των ιταλικών όπλων, επέστρεψε στην Ιταλία.

Από την ελληνική πλευρά τα πράγματα δεν ήσαν καλύτερα. Επικρατούσε φυσικά ενθουσιασμός για την συντριβή των εχθρικών επιθέσεων, όλοι όμως γνώριζαν ότι αυτό δεν αρκούσε για να δώσει τέλος στον πόλεμο. Οι απώλειες εξάλλου ήταν ιδιαίτερα αισθητές και από την ελληνική πλευρά. Το Β΄ Σώμα Στρατού, που είχε ιδιαίτερα υποφέρει τους προηγούμενους μήνες στις άκαρπες και αιματηρές επιθέσεις προς το Τεπελένι είχε χίλιους διακόσιους νεκρούς και τέσσερις χιλιάδες τραυματίες. Πολλές από τις μονάδες του, η 1η Μεραρχία ειδικά, βρισκόνταν στα όρια της αντοχής τους και κάθε σκέψη για νέες επιθετικές ενέργειες φαινόταν πλέον καθαρά ουτοπική.

Τελευταία αναλαμπή

Το φιλοβρετανικό πραξικόπημα στο Βελιγράδι, στις 26 Μαρτίου, έδωσε μία τελευταία αναλαμπή στο βαλτωμένο αλβανικό μέτωπο. Δημιουργήθηκαν προσδοκίες για μία κοινή ελληνική και γιουγκοσλαβική επίθεση ενάντια στους Ιταλούς, που θα κατέστρεφε τον κύριο όγκο του ιταλικού στρατού και θα μετέβαλε αποφασιστικά τους συσχετισμούς στα Βαλκάνια. Τίποτε από αυτά δεν πέρασε το στάδιο των σχεδίων και των επιθυμιών. Η ώρα της γερμανικής επέμβασης είχε φτάσει και οι ταχύτητες με τις οποίες κινούνταν η γερμανική πολεμική μηχανή ήταν αδύνατο να αντιμετωπιστούν από τις βαλκανικές αντίστοιχες. Η λύση στο αδιέξοδο της Αλβανίας θα δίνονταν στα ανατολικά, στα εδάφη της Μακεδονίας.

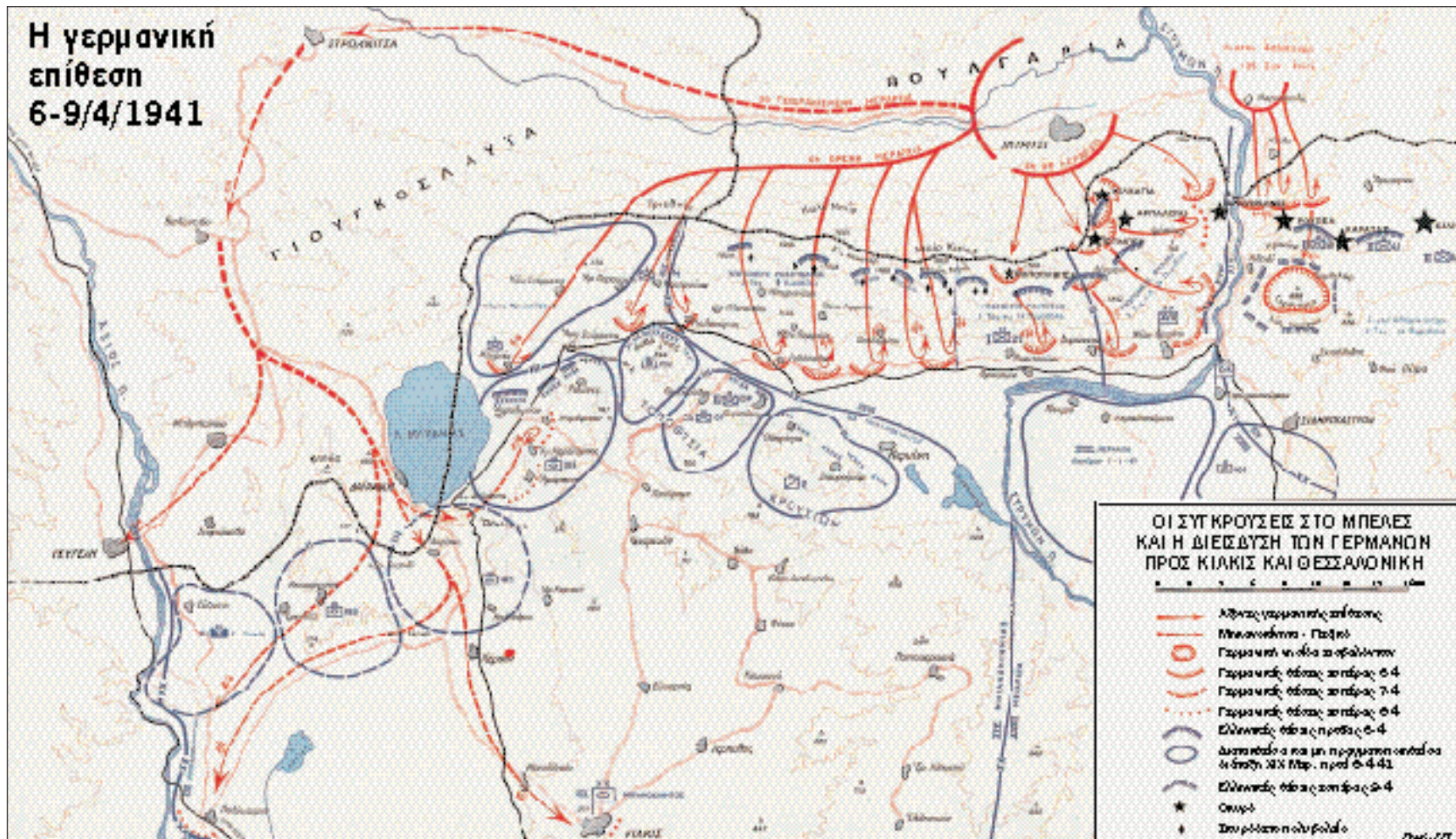
▲ Από αριστερά: Γεώργιος Β΄, Ντ' Αλμπιάκ, Βρετανός νιοπτεράρχος και Αλέξανδρος Παπάγος σε ένα από τα επανειλημμένα ελληνοβρετανικά πολεμικά συμβούλια που έγιναν μέσα στον Ιανουάριο του '41 στην Αθήνα. Τις παραμονές της γερμανικής επίθεσης είχαν προκύψει μεταξύ Ελλήνων και Βρετανών αξιωματικών σοβαρές διαφωνίες ως προς την αμυντική διάταξη των δυνάμεων στη Μακεδονία. Η διαφωνία έφτασε στα πρόθυρα διακοπής των συζητήσεων και με πολιτική απόφαση απειράπη, γιατί θα επηρέαζε άμεσα τις ελληνοβρετανικές σχέσεις σε πολιτικό και ογμματικό επίπεδο. Ο βρετανικός παράγοντας, στρατιωτικός και πολιτικός, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στα ελληνικά πράγματα σε όλη τη δεκαετία του '40 (φωτ.: «Ηνωμένοι Φωτορεπόρτερ», συλλογή Ν.-Ε. Τόλη).

▲ Επιθεώρηση των γερμανικών στρατευμάτων από τον Γερμανό στρατηγό Franz Boehme μαζί με Βούλγαρο αξιωματικό, στη Βουλγαρία λίγο πριν από την επίθεση. Ο Boehme ήταν ο διοικητής του XVIII Σώματος Στρατού που έδρασε στο Μπέλες, τη στενωπό του Ρούπελ και το νηπίεδο του Κάτω Νευροκοπίου (φωτ.: Λαογραφικό - Ιστορικό Μουσείο Μιχάλη Τσαρτσιώδη).

▲ Ένα μήνα πριν εκδηλωθεί η γερμανική επίθεση (8 Μαρτίου 1941), στην πρώτη σελίδα της «Καθημερινής» ο Γ. Α. Βλάχος, δημοσιεύει τη μακροσκελή «Ανοιχτή Επιστολή» τον «προς τον Χίτλερ» όπου εκφράζει το θάρρος, την πίστη και την απόφαση του ελληνικού λαού για θυσίες. Το άρθρο προκάλεσε τεράστια εντύπωση και κυκλοφόρησε σε περισσότερα από 500.000 αντίτυπα. Μεταφρασμένο δημοσιεύτηκε σε ξένες εφημερίδες της εποχής ως ιστορικό κείμενο της ελληνικής δημοσιογραφίας.

Η μάχη των οχυρών

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΧΑΡΩΝΪΤΗ

Ιστορικού

Οι ελληνικές δυνάμεις που θα αντιμετώπιζαν τα δύο γερμανικά Σώματα Στρατού στην Ανατολική Μακεδονία και στη Θράκη συγκροτούσαν το Τμήμα Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας (ΤΣΑΜ). Πριν από τη γερμανική επίθεση, την περίοδο Φεβρουαρίου - Μαρτίου 1941, όταν γίνονταν συσκέψεις για την αποστολή βρετανικού εκοστρατευτικού σώματος, η παραμονή του ΤΣΑΜ στην περιοχή ήταν αμφίβολη, καθώς οι Βρετανοί πίεζαν για τη σύμπτυξη των δυνάμεών του στη γραμμή Βέρμιο-Αλιάκμονα, ώστε να υπάρχουν μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας. Αντίθετα, ο Έλληνας Αρχιστράτηγος, Αλέξανδρος Παπάγος εξαρτούσε μια τέτοια απόφαση από τη στάση της Γιουγκοσλαβίας, ελπίζοντας ότι αν επιδεικνυόταν από την ελληνική πλευρά θέληση για αντίσταση στην περιοχή θα επηρεαζόταν η απόφασή της να βγει στον πόλεμο με την πλευρά των Συμμάχων. Επιπλέον φοβόταν ότι μια τέτοια απόφαση θα είχε καταστροφικές συνέπειες στο ηθικό των στρατιωτών και των πληθυσμών. Η διαφωνία των δύο πλευρών, που ήταν σοβαρή και λίγο έλειψε να οδηγήσει σε ρήξη, οδήγησε στη συμβιβαστική πρόταση του Παπάγου για κατάρτιση των ελληνοβρετανικών δυνάμεων και την παραμονή των δυνάμεων του ΤΣΑΜ στις αρχικές θέσεις τους.

Οι δυνάμεις του ΤΣΑΜ, αν και είχαν υποστεί αφαιμάξη από τη μεταφορά μεγάλου μέρους τους στο μέτωπο της Αλβανίας, κατόρθωσαν να κρατήσουν ψηλά την τιμή του ελληνικού στρατού και ανάγκασαν τον Χίτλερ να αποδώσει εύσημα στον ελληνικό στρατό στο λόγο του στο Ράιχσταγκ στις 5 Μαΐου 1941.

Η γερμανική επίθεση εκδηλώθηκε στις 05.15 το πρωί της 6ης Απριλίου 1941, νωρίτερα δηλαδή από την 06.00 που αναφερόταν στη γερμανική διακοίνωση που επιδόθηκε στον πρωθυπουργό Αλέξανδρο Κορυζή από τον Γερμανό πρεσβευτή πρίγκιπα Ερμπαχ. Η υλική υπεροχή των Γερμανών «αντισταθμιζόταν» από την ελληνική οχύρωση, το υψηλότατο ηθικό των Ελλήνων στρατιωτών και την υποτίμηση των παραγόντων αυτών από τους Γερμανούς.

Ο άνισος αγώνας των οχυρών καταδεικνύει το μέγεθος της ελληνικής αντίστασης

Η επίθεση

Οι μάχες εξελίχθηκαν από ανατολικά προς δυτικά:

6 Απριλίου

Στη Θράκη οι δυνάμεις των ταξιαρχιών Εβρου και Νέστου συμπτύχθηκαν με αποτέλεσμα τα οχυρά Νυμφαία και Εχίνος να περικυκλωθούν, ήδη από τις πρώτες ώρες της 6ης Απριλίου. Παρά τον σφοδρό βομβαρδισμό πυροβολικού και αεροπορίας και τις αλληπάλληλες επιθέσεις του πεζικού, τα οχυρά άντεξαν όλη την ημέρα και ανάγκασαν τους Γερμανούς να τα παρακάμψουν και να κινηθούν νοτιότερα χρησιμοποιώντας ημιονικές οδούς.

Δυτικότερα, στο οροπέδιο του Κάτω Νευ-

▲ Εκτακτη έκδοση της εφημερίδας «Εθνος» αναγγέλλει τη γερμανική επίθεση, 6 Απριλίου 1941 (φωτ.: Αρχείο ΕΛΙΑ).

▲ Η εφημερίδα «Η Βραδυνή» αναγγέλλει τη γερμανική επίθεση, 6 Απριλίου 1941 (φωτ.: Αρχείο ΕΛΙΑ).

▲ Αεροπλάνα κάθετης εφόρμησης (στούκας) στη διάρκεια εκτέλεσης αποστολής βομβαρδισμού. Εφεραν σειρήνα που με τον ουρσιγμό της στη διάρκεια της βύθισής τους προξενούσε πανικό στα αντίπαλα στρατεύματα. Δεν συνέβη το ίδιο στην ελληνική περίπτωση. Γερμανός αξιωματικός της αεροπορίας παρατήρησε μετά το τέλος των μαχών ότι ο ελληνικός στρατός ήταν ο πρώτος στον οποίο τα στούκας δεν προξένησαν πανικό: οι Έλληνες στρατιώτες, αντί να φέυγουν αλλόφρονες όπως στην Πολωνία και τη Γαλλία, προβολούσαν από τις θέσεις τους. Το γεγονός ήταν απόδειξη του υψηλού ηθικού των ελληνικών δυνάμεων (φωτ.: συλλογή Ν. Ε. Τόλη).

ροκοπιού, η επίθεση της 72ης γερμανικής Μεραρχίας επικεντρώθηκε κυρίως στα δυτικά της τοποθεσίας, όπου υπήρχαν οι κύριες οδεύσεις που οδηγούσαν προς Δράμα και Σέρρες. Την περιοχή υπεράσπιζαν οι δυνάμεις του Συγκροτήματος Καραντάγ της XIV Μεραρχίας και η VII Μεραρχία. Το κύριο βάρος της επίθεσης από τέσσερα γερμανικά τάγματα δέχτηκαν τα οχυρά Λίσσε, Πυραμιδοειδές (που ήλεγχαν την οδό προς Δράμα) και Περιθώρι, Μαλιάγκα (που ήλεγχαν την οδό προς Κάτω Βροντού-Σέρρες). Οι γερμανικές δυνάμεις πεζικού υποστηρίζονταν από πυροβόλα εφόδου και πυροβολικό, αλλά δεν είχαν αεροπορική κάλυψη. Όλες οι κατά μέτωπον επιθέσεις των Γερμανών και οι προσπάθειες διείσδυσης αποκρούστηκαν από τα πυρά των οχυρών και του ελληνικού πυροβολικού.

Η κύρια προσπάθεια των Γερμανών εκδηλώθηκε στη στενωπό του Ρούπελ (οχυρά Παλιουριώνες, Ρούπελ, Καρατάς Κάλη) και στο Μπέλες.

Στη στενωπό του Ρούπελ, που υπεράσπιζε το Συγκρότημα Σιδηροκάστρου της XIV Μεραρχίας, επιτέθηκε το ενισχυμένο 125ο Σύνταγμα Πεζικού (που είχε λάβει μέρος στις επιχειρήσεις στη «γραμμή Μαζινό») με την υποστήριξη πυροβόλων εφόδου, πυροβολικού και 120 περίπου αεροπλάνων στούκας και άλλων μονάδων. Δεν στάθηκε δυνατό πάντως να καταφθάσει ο λόχος από το Σύνταγμα των Βραδεμβούργιων που προβλεπόταν να καταλάβει τη γέφυρα Λουτρών Σιδηροκάστρου. Όπως στο Κάτω Νευροκόπι έτσι και εδώ η επίθεση του Συντάγματος κατέληξε σε πανωλεθρία. Παρά τους ανελέητους βομβαρδισμούς (αεροπορικούς και πυροβολικού) ελάχιστες ζημιές προκλήθηκαν στα οχυρά και το ηθικό των ελληνικών δυνάμεων συνέχισε να είναι ακμαίο. Ωστόσο, γερμανικό τμήμα αποτελούμενο από

άνδρες του (αποδεκατισμένου) Π/125ου τάγματος κατόρθωσε να διεισδύσει στα νότια της τοποθεσίας και να οργανωθεί στο ύψωμα Γκολιάμα.

Με την ίδια σφοδρότητα εκδηλώθηκε η γερμανική επίθεση και στο Μπέλες με δύο ορεινές μεραρχίες, μεγάλο αριθμό στούκας και τεράστιο όγκο πυροβολικού (165 πυροβόλα). Οι αγώνες στην περιοχή, που υπεράσπιζε η XVIII Μεραρχία, έλαβαν δραματική μορφή από την πρώτη ημέρα. Μέχρι το τέλος της 6ης Απριλίου οι Γερμανοί της 5ης Ορεινής Μεραρχίας (που επιτέθηκε στην οχυρωμένη τοποθεσία) είχαν καταφέρει, έπειτα από σκληρούς αγώνες και σφοδρό βομβαρδισμό, να επικαθήσουν στα οχυρά Ιστίμπεη και Κελκαγιά, που ήταν κοντά στα σύνορα, και άρχισαν να εκτοξεύουν καπνογόνα αέρια στο εσωτερικό τους και να φράσσουν τα φατώματα για να αναγκάσουν τη φρουρά τους να παραδοθεί. Η κατάσταση δεν βελτιώθηκε για τους αμυνόμενους ούτε από την εκτέλεση πυρών του ελληνικού πυροβολικού πάνω στα οχυρά εναντίον των ευρισκομένων στην επιφάνειά τους Γερμανών, ούτε από τις ηρωικές αντεπιθέσεις εφεδρικών τμημάτων των οχυρών.

Δυτικότερα, η γερμανική 6η ορεινή Μεραρχία κατάφερε να κινηθεί μέσα από τεράστιους ορεινούς όγκους στο δυτικό τμήμα του όρους, όπου δεν υπήρχαν μόνιμες οχυρώσεις. Οι ολιγάριθμες ελληνικές δυνάμεις πολέμησαν με απaráμιλλο θάρρος, κυρίως οι φρουρές των διάσπαρτων πολυβολείων. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι η φρουρά του πολυβολείου Π8 υπό τον λοχία Δημήτριο Ιντζο αμύνθηκε έως τις 16.00 προκαλώντας τέτοια φθορά στο εχθρικό τμήμα που ο διοικητής του, εξοργισμένος, αφού συνεχάρη τον Ιντζο, διέταξε στη συνέχεια την εκτέλεσή του. Στο τέλος της ημέρας οι Γερμανοί είχαν φθάσει στη Ροδόπολη

▲ Γερμανοί στρατιώτες σε μονοπάτι δίπλα στον Στρυμόνα παρατηρούν τα αποτελέσματα των βομβαρδισμών. Μερικοί είναι οπλισμένοι με αυτόματα ΜΡ40 (φωτ.: Λαογραφικό - Ιστορικό Μουσείο Μιχάλη Τοαρισίδη).

▲ Γερμανικό πυροβόλο των 105 χιλ. που δέχθηκε απευθείας πλήγμα οβίδας (φωτ.: Λαογραφικό - Ιστορικό Μουσείο Μιχάλη Τοαρισίδη).

και κατέλαβαν τον σιδηροδρομικό σταθμό, γεγονός που ανάγκασε την ηγεσία του Τμήματος Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας (ΤΣΑΜ) να διατάξει τη σύμπτυξη της XVIII Μερραρχίας ανατολικά του Στρυμόνα. Παράλληλα επιφόρτισε την XIX μηχανοκίνητη Μερραρχία με το έργο της άμυνας έναντι της 6ης Ορεινής Μερραρχίας στα δυτικά του Μπέλες, από τη λίμνη Δοϊράνη έως την κοιλάδα Ροδόπολης.

7 Απριλίου

Την επόμενη ημέρα, 7 Απριλίου οι αγώνες συνεχίστηκαν σε όλο το μέτωπο, άρχισαν όμως να πραγματοποιούνται τα πρώτα ρήγματα στην ελληνική άμυνα. Στη Θράκη, οι δυνάμεις της Ταξιαρχίας Εβρου πέρασαν στο τουρκικό έδαφος όπου αφοπλίστηκαν, γεγονός που οδήγησε τον διοικητή της υποστράτηγο Ιωάννη Ζήση στην αυτοκτονία στις 9 Απριλίου στα Υψαλά της Ανατολικής Θράκης. Το οχυρό Νυμφαία αναγκάστηκε να παραδοθεί στις 23.00, αφού υπέστη βομβαρδισμό από το σύνολο του πυροβολικού του XXX Σώματος Στρατού. Δυτικότερα το οχυρό Εκίνος συνέχισε την αντίστασή του όλη την ημέρα, περικυκλωμένο από παντού.

Στο οροπέδιο του Κάτω Νευροκοπίου οι γερμανικές επιθέσεις, εναντίον των οχυρών Λίσσε, Πυραμιδοειδές και Ντάσαβλι αποκρούστηκαν εκ νέου. Ωστόσο οι Γερμανοί κατέλαβαν το ύψωμα Ουσόγια, βόρεια του Λίσσε και του Πυραμιδοειδούς, ενώ άλλο τμήμα κατέλαβε το ύψωμα Κρέστη, δημιουργώντας προϋποθέσεις για την εκβίαση της διάβασης Καλαποτίου και την περαιτέρω διείσδυση στα νότια της τοποθεσίας. Για την αντιμετώπιση της απειλής συγκροτήθηκε το απόσπασμα Καλαποτίου.

Στον τομέα της XIV Μερραρχίας, η κατάσταση έγινε κρίσιμη καθώς οι Γερμανοί εισέδυσαν στα νότια της τοποθεσίας του Κέντρου Αντίστασης Σταυρός προκαλώντας πλήρη σύγχυση στα ελληνικά τμήματα. Την κατάσταση έσωσε η μοίρα πυροβολικού υπό τον ταγματάρχη Κουρούκλη η οποία, με εύστοχες βολές, κατόρθωσε να ανακόψει τη γερμανική προέλαση, ενώ στις 21.00 ελληνικό απόσπασμα με την υποστήριξη του πυροβολικού κατόρθωσε με τη λόγχη να απωθήσει τους Γερμανούς. Στο οχυρό Περιθώρι η διείσδυση γερμανικού τμήματος στις στοές του οδήγησε σε δραματικό

◀ Γερμανός πολυβολητής αλλάζει θέση στη διάρκεια των μαχών σε κάποιο από τα οχυρά της «γραμμής Μεταξά» (φωτ.: από την έκδοση Von Serbien bis Kreta, Αρχείο ΕΛΙΑ).

► Η κατεστραμμένη από τις ελληνικές δυνάμεις γέφυρα των Λουτρών Σιδηροκάστρου. Η γέφυρα καταστράφηκε από τις δυνάμεις της XVIII Μεραρχίας στις 7 Απριλίου μετά τη σύμπτυξη της μεραρχίας στην ανατολική όχθη του Σιρμόνα. Η σύμπτυξη διατάχθηκε για να αντιμετωπιστεί η κάθοδος των Γερμανών στην κοιλάδα της Ροδόπολης την πρώτη μέρα των επιχειρήσεων (φωτ.: Λαογραφικό-Ιστορικό Μουσείο Μιχάλη Τοαριώδη).

αγώνα σώμα με σώμα και στην εξότωση των Γερμανών που είχαν εισδύσει. Ταυτόχρονα εκδηλώθηκε αντίθεση από τμήμα εφόδου εναντίον των γερμανικών τμημάτων που είχαν επικαθήσει στην επιφάνειά του. Επιθέσεις εναντίον του οχυρού Μαλιάγκα δεν είχαν αποτέλεσμα.

Στη στενωπό του Ρούπελ οι Γερμανοί υπέστησαν εκ νέου πανωλεθρία, παρόλο που τα στούκας έκαναν χρήση βομβών των 500 κιλών. Η παρουσία, όμως του γερμανικού τμήματος στην Γκολιάμα αποδείχθηκε επικίνδυνη καθώς υποδείκνυε στόχους στην αεροπορία, με αποτέλεσμα την καταστροφή μιας πυροβολαρχίας διαμετρήματος 6 δακτύλων (150 κιλ.). Οι δυνάμεις της XVIII Μεραρχίας, αφού ολοκλήρωσαν τη σύμπτυξή τους, κατέστρεψαν τις γέφυρες Λουτρών και Μεγαλοχωρίου.

Στο Μπέλες, τα οχυρά Ιστιμπεν Κελ-

καγιά, αναγκάστηκαν να παραδοθούν, το Αρπαλούκι εκκενώθηκε και μόνο το οχυρό Ποποτλίβιτσα συνέχιζε την αντίστασή του. Μετά από αυτό δυνάμεις της 5ης Ορεινής Μεραρχίας προωθήθηκαν νοτιότερα φθάνοντας στο Νέο Πετρίτσι. Δυτικότερα στο μέτωπο της XIX Μηχανοκίνητης Μεραρχίας δεν σημειώθηκαν ιδιαίτερα επεισόδια, αλλά η προέλαση της 2ης Τεθωρακισμένης Μεραρχίας στο γιουγκοσλαβικό έδαφος ήταν ραγδαία. Το απόγευμα της 7ης Απριλίου κατέλαβε τη Στρώμνιτσα αναγκάζοντας τους Γιουγκοσλάβους να συμπυκνωθούν δυτικά του Αξιού, και δίνοντας τη δυνατότητα στους Γερμανούς να χρησιμοποιήσουν την κοιλάδα του ποταμού για να εισβάλουν στην Ελλάδα και να υπερκεράσουν την οχυρωμένη τοποθεσία. Για την αντιμετώπιση του κινδύνου διατάχθηκε η XIX Μηχανοκίνητη Μεραρχία να επεκταθεί προς αριστερά

και να καλύψει τον διάδρομο του Αξιού, κίνηση απελπισίας περισσότερο, χωρίς πιθανότητα επιτυχίας.

8 Απριλίου

Την 8η Απριλίου η φρουρά του οχυρού Εχίνος αναγκάστηκε να το εκκενώσει. Στο Κάτω Νευροκόπι οι Γερμανοί απέτυχαν και πάλι να καταλάβουν τα οχυρά Πυραμιδοειδές, Λίσσε και Ντάσαβλη, Μαλιάγκα και Περιθώρι. Το ίδιο όμως απέτυχαν και οι προσπάθειες ανακατάληψης του υψώματος Κρέστη από το ελληνικό απόσπασμα Καλαποτίου. Και τη μέρα αυτή διεξήχθησαν σφοδρές μάχες σώμα με σώμα στο Περιθώρι.

Στη στενωπό του Ρούπελ, η κάθοδος δυνάμεων της 5ης Ορεινής Μεραρχίας στο Νέο Πετρίτσι και η παρουσία του τμήματος του 125 ΣΠ στο ύψωμα Γκολιάμα δημιουργούσαν σοβαρότατη απειλή στο αριστερό της XIV Μεραρχίας, η οποία ενισχύθηκε

με διάφορες μονάδες. Στο Μπέλες, παραδόθηκε το οχυρό Ποποτλίβιτσα.

Ενώ, όμως η «γραμμή Μεταξά» παρέμενε σχετικά αρραγής, οι Γερμανοί προέλασαν ήδη από δύο κατευθύνσεις στα δυτικά του ΤΣΑΜ. Η 2η Τεθωρακισμένη Μεραρχία πέρασε τη μεθόριο κοντά στη Δοϊράνη και κατευθύνθηκε νότια προς Θεσσαλονίκη ανατρέποντας τα ασθενή ελληνικά τμήματα. Ταυτόχρονα, πέντε τάγματα της 6ης Ορεινής Μεραρχίας επιτέθηκαν κατά της τοποθεσίας Κρουσιών, πέτυχαν ρήγμα δυτικά του υψώματος Δοβά Τεπέ και προέλασαν νότια προς Κιλκίς.

Επειτα από αυτά δεν έμεναν πολλά περιθώρια αντίδρασης στον διοικητή του ΤΣΑΜ αντιστράτηγο Κωνσταντίνο Μπακόπουλο. Δυνατότητα σύμπτυξης της στρατιάς δεν υπήρχε και περαιτέρω συνέχιση των μαχών θα οδηγούσε σε άσκοπη αιματοχυσία. Επειτα από δύο τηλεφωνικές επικοινωνίες με

▲ Γερμανική ομάδα εφόδου αναμένει την παύση των αεροπορικών βομβαρδισμών για να εξορμήσει εναντίον οχυρωμένης θέσης σε κάποιο από τα οχυρά της «γραμμής Μεταξά» (φωτ.: από την έκδοση Von den Karawanken bis Kreta).

τον Αρχιστράτηγο Αλέξανδρο Παπάγο αποφασίστηκε να προταθεί στον διοικητή της 2ης Τεθωρακισμένης Μεραρχίας, αντιστράτηγο Φάιελ η σύναψη έντιμης συνθηκολόγησης. Η πρόταση έγινε δεκτή και η συνθηκολόγηση υπογράφηκε στις 14.00 της 9ης Απριλίου στη Θεσσαλονίκη. Σε παράρτημα του πρωτοκόλλου αναγνωρίστηκε ο ηρωικός αγώνας του ΤΣΑΜ και εκφραζόταν η επιθυμία να μη σταλούν αξιωματικοί και οπλίτες σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Ακόμα συμφωνήθηκε να παραμείνουν στη θέση τους οι πολιτικές αρχές. Η απόφαση συνθηκολόγησης δυσaráστησε τα μαχόμενα τμήματα και πολλοί θέλησαν να διαφύγουν προς τη μαχόμενη ακόμα Ελλάδα, σκέψη που τελικά δεν πραγματοποιήθηκε λόγω αντικειμενικών δυσχερειών.

9 Απριλίου

Κατά τα άλλα, οι μάχες συνεχίστηκαν και την 9η Απριλίου. Στον τομέα της Ταξιαρχίας Νέστου (περιοχή Ξάνθης) οι Γερμανοί απέτυχαν να διαβούν το Νέστο. Στο Κάτω Νευροκόπι, στον τομέα της VII Μεραρχίας, οι Γερμανοί στο ύψωμα Ουσόγια καθηλώθηκαν από τα σφοδρά πυρά του οχυρού Πυραμιδοειδές και του ελληνικού πυροβολικού, ενώ οι ελληνικές δυνάμεις του αποσπάσματος Καλαποτίου κατόρθωσαν έπειτα από σκληρή μάχη να ανακαταλάβουν το ύψωμα Κρέστη. Δυτικότερα, στο Συγκρότημα Καραντάγ (XIV Μεραρχία) σημειώθηκαν εντυπωσιακές ελληνικές επιτυχίες. Γερμανική δύναμη, μεγέθους τάγματος, που κατόρθωσε να διεισδύσει τη νύχτα 8-9 Απριλίου στα μετόπισθεν

του Συγκροτήματος Καραντάγ διαμέσου των οχυρών Περιθώρι και Παρταλούσκα, καταδιώχθηκε κατόπιν θαρραλέας αντιπίθεσης μικτού τμήματος από εφεδρικές διμοιρίες, το οποίο συνέλαβε 102 Γερμανούς αιχμαλώτους. Επιπλέον, γερμανική δλοχία που κατάφερε να καταλάβει το ύψωμα Άγιος Κωνσταντίνος, αντιμετώπισε ελληνική αντιπίθεση που κατέληξε στην ανακατάληψη του υψώματος και την αιχμαλωσία 250 Γερμανών.

Στη στενωπό του Ρουπέλ, οι απόπειρες των Γερμανών να συντρίψουν την αντίσταση των οχυρών απέτυχαν εκ νέου. Ομως μεγάλη ελληνική επίθεση εναντίον του γερμανικού τμήματος στην Γκολιάμα είχε καταστροφικά αποτελέσματα: 48 νεκροί και περίπου 100 τραυματίες. Δυτικότερα, μόνο η φρουρά τριών πολυβολείων στο Ρουπέσκο συνέχισε την αντίστασή της.

Οι ελληνικές απώλειες σε όλο το μέτωπο του ΤΣΑΜ ανήλθαν σε 1.000 νεκρούς και τραυματίες περίπου. Οι αντίστοιχες γερμανικές ανήλθαν σε 555 νεκρούς, 2.134 τραυματίες, 170 αγνοούμενους, αριθμός που αντιστοιχεί στο μισό των συνολικών απωλειών τους στη διάρκεια της επιχείρησης «Μαρίτα», γεγονός που καταδεικνύει το μέγεθος της ελληνικής αντίστασης. Οι εκδηλώσεις θαυμασμού των Γερμανών (τιμητικά αγήματα στα οχυρά, δηλώσεις προς Έλληνες αξιωματικούς) και το γεγονός ότι όλοι οι Έλληνες αιχμάλωτοι αφέθηκαν ελεύθεροι μετά το τέλος των επιχειρήσεων, αποτελούν αδιάσειστες αποδείξεις της μαχητικότητας που επέδειξαν οι ελληνικές δυνάμεις στη «μάχη των οχυρών». ❀

▲ Η εφημερίδα «Ακρόπολις» αναγγέλλει τον αποδεκατισμό των Γερμανών στο οχυρό Περιθώρι, 8 Απριλίου 1941. Την προηγούμενη, γερμανικός λόχος κατάφερε να εισχωρήσει στα υπόγεια έργα του οχυρού στον χώρο της Δ' Διμοιρίας. Ο διοικητής του οχυρού, λοχαγός Σπυρίδων Δαράτος, διέταξε σνοκόπηση, με αποτέλεσμα οι Έλληνες υπερασπιστές του οχυρού, καλά εκπαιδευμένοι από την περίοδο της ειρήνης, να αποδεκατίσουν το γερμανικό τμήμα (φωτ.: Αρχείο ΕΛΙΑ).

Ρούπελ: μύθος κ

▲ Ο κύριος όγκος των γερμανικών στρατευμάτων που έλαβε μέρος στη βαλκανική εκστρατεία με το κωδικό όνομα «Μαρίτα», διοχετεύτηκε από τη Ρουμανία στη Βουλγαρία μέσω της μεγαλύτερης ποτέ πλωτής στρατιωτικής γέφυρας (24 τόννων, 1.200 μέτρων μήκους, διπλής κυκλοφορίας), που κατασκευάστηκε στο Γιούργεβο της Ρουμανίας και οννέδε τις δύο όχθες του Δούναβη. Ήμερώματα 2 Μαρτίου 1941 άρχισε επίσημα η διέλευση προς Βουλγαρία. Στο εξής, τακτική πλέον η ροή των γερμανικών μεραρχιών, κατέβαιναν προς τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα σαν μακρύ και αιτέλειωτο χαλβόδινο ποτάμι μέσα από πεδιάδες και κοιλάδες, ορεινά περάσματα και πόλεις, όπως το περιγράφουν Γερμανοί και Ιταλοί πολεμικοί ανταποκριτές της εποχής.

Τον **HEINZ RICHTER**

Καθηγητή Σύγχρονης Ελληνικής
και Κυπριακής Ιστορίας
στο Πανεπιστήμιο του Μάνχαιμ

ΟΤΑΝ στις αρχές Φεβρουαρίου φέτος πετούσα με θαυμάσια ορατότητα σε ύψος 10.000 μ. με ένα Airbus της Cyprus Airways και κοιτούσα το φαράγγι του Στρυμόνα στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, θυμήθηκα για άλλη μια φορά τη στρατηγική σημασία αυτής της τοποθεσίας. Δεξιά από το φαράγγι προς ανατολάς εκτεινόταν η οροσειρά του Βροντού και αριστερά το όρος Μπέλες με την απότομη πλαγιά που φτάνει τα 2000 μ. Η λίμνη της Κερκίνης ήταν γεμάτη από τα νερά της βροχής και του χιονιού της χρονιάς. Οι απότομες βορινές πλαγιές στην αριστερή μεριά ήταν χιονισμένες όπως και οι ορεινοί όγκοι στη ανατολή. Ερχόμενοι από Βορρά βλέπαμε την ασπμμένα λωρίδα του Στρυμόνα να διασχίζει την στενωπό, το φυσικό οχυρό που προστατεύει τα ελληνικά βόρεια σύνορα με τη Βουλγαρία. Υστερα από λίγα λεπτά πτήσης βλέπουμε την οδό που οδηγεί από το Πετρίτσι δυτικά προς την κοιλάδα του Στρούμνιτσα, και από εκεί στην, άλλοτε γιουγκοσλαβική, κοιλάδα του Βαρδάρη (Αξιού), τη δεύτερη πολύ μεγαλύτερη πύλη πιθανής εισβολής στην Ελλάδα. Ήταν μια θαυμάσια ειρηνική εικόνα σε ένα λαμπερό ανοιξιάτικο φως.

Η θωράκιση

Από ψηλά βέβαια αναγνωρίζονταν εύκολα η στρατηγική σημασία της κοιλάδας του Στρυμόνα, από 10.000 μέτρα ύψος όμως δεν φαινόταν ότι τα μακεδονικά αυτά βουνά ήταν «θωρακισμένα», κατά τη διατύπωση ενός Γερμανού ιστορικού της στρατιωτικής ιστορίας¹, ούτε και ότι αποτέλεσαν πεδίο μάχης μεταξύ Ελλήνων και Γερμανών.

Η «θωράκιση» της συνοριακής μακεδονικής οροσειράς, ήταν μια οχυρωματική γραμμή που άρχιζε δυτικά στο τριεθνές σημείο Βουλγαρίας, Γιουγκοσλαβίας και Ελλάδος και έφτανε μέχρι τη κοιλάδα του Νέστου ακολουθώντας τον ρου του ποταμού προς νοτιοανατολικά. Κυριότερος στόχος της ήταν η αποκοπή όλων των οδών επικοινωνίας με τη Βουλγαρία. Στη Θράκη υπήρχαν μόνο στενοί δρόμοι διαμέσου των ορέων στον Εχίνο και στη Νυμφαία, που ελέγχονταν από μόνιμες οχυρώσεις.

Η βουλγαρική απειλή κατά της Μακεδονίας επικεντρώνονταν σε δύο σημεία: στον στενό ορεινό δρόμο από το Γκότσε Δέλτσεφ προς την Εξο-

πραγματικότητα

χή που προάσπιζαν οι οχυρώσεις του Κάτω Νευροκοπίου και στον, κανονικού πλάτους, δρόμο από τη Σόφια στις Σέρρες κατά μήκος του Στρυμόνα.

Το νευραλγικό σημείο της δεύτερης διαδρομής ήταν η στενωπός του Στρυμόνα μέσα από το όρος, η οποία στη βιβλιογραφία συνεχώς αναφέρεται ως διάβαση. Έχει μήκος περίπου 11 χλμ. και το ελάχιστο πλάτος της στο κρίσιμο σημείο είναι 500 μ. Στη δεξιά όχθη του ποταμού βρίσκεται η σιδηροδρομική γραμμή και στην αριστερή ο αμαξιτός δρόμος. Αν ο αντίπαλος κατάφερνε να διαπεράσει τη στενωπό, θα χάνονταν όλη η Μακεδονία λόγω ελλείψεως στρατηγικού βάθους και ως εκ τούτου έπρεπε πάση θυσία να εμποδιστεί αυτή η διείσδυση. Οι Έλληνες τεχνικοί των οχυρώσεων είχαν διαγνώσει αυτόν τον κίνδυνο και είχαν οχυρώσει την περιοχή με οχυρωματικά έργα τόσο πυκνά ώστε μια κατά μέτωπον επίθεση ή να αποκρουστεί ή να πετύχει με τεράστιες απώλειες.

Οι βαριές οχυρώσεις εκτείνονταν δυτικότερα επί του Μπέλες, δεδομένου όμως ότι τα σύνορα ήταν επάνω στις κορυφογραμμές, ήταν φανερό ότι οι θέσεις αυτές δύσκολα μπορούσαν να κρατηθούν. Για τον λόγο αυτό μια πρώτη γραμμή ανάσχεσης οργανώθηκε σε ένα υψίπεδο σε υψόμετρο 1.500 μ. στη νότια πλευρά του Μπέλες, κάπου ένα χιλιόμετρο από τα σύνορα. Δεδομένου όμως ότι ούτε αυτή η γραμμή ανάσχεσης ήταν δυνατόν να κρατηθεί, η καθαυτό γραμμή αμύνης τοποθετήθηκε απέναντι από τη σιδηροδρομική γραμμή που διέσχιζε την κοιλάδα και επί του όρους Κρούσια. Η θέση αυτή εκτείνονταν από τη λίμνη της Δοϊράνης, στα αριστερά, ακολουθώντας νοτιοανατολική κατεύθυνση κατά μήκος της λίμνης της Κερκίνης σε υψόμετρο 700 μ., όμως ούτε η γραμμή ανάσχεσης ούτε η γραμμή αμύνης στα Κρούσια ήταν συστηματικά οργανωμένες οχυρώσεις. Ήταν προφανές, από ελληνικής πλευράς, ότι ο απότομος ορεινός όγκος του Μπέλες που αποτελούσε μεγάλο φυσικό εμπόδιο, απέκλειε κάθε επίθεση μεγάλης στρατιωτικής μονάδας.

Στα Κρούσια βρίσκονταν σε πολεμική ετοιμότητα και το ελληνικό πυροβολικό το οποίο με έμμεσες βολές μεγάλης κλίσης θα μπορούσε να ανοίξει πυρ κατά των επιτιθεμένων εναντίον των οχυρώσεων. Υπό την προϋπόθεση της ύπαρξης εφεδρικών μονάδων οι οποίες θα υπερασπιζόνταν τις θέσεις Μπέλες-Κρούσια και θα ενεργούσαν αντεπιθέσεις στις αμφίρροπες εμπλοκές, τότε οι υπερασπιστές της Μακεδονίας θα είχαν πολλές πιθανό-

Τη γενναιότητα των Ελλήνων σεβάστηκαν οι Γερμανοί κατά τη συνθηκολόγηση

► **Ο αντιστράτηγος Κων/νος Μπακόπουλος, διοικητής του Τμήματος Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας, με έκθεσή του (5/3) στον Παπάγο πρότεινε αναθεώρηση του σχεδίου αμύνης. Οι επανειλημμένες ονοκέψεις που προκάλεσε η έκθεση, ανέδειξαν την οξεία διαφωνία που υπήρχε μεταξύ Ελλήνων και Βρετανών επιτελών. Σε κοινή σύσκεψη στη Θεσσαλονίκη (25/3) χαρακτηριστικό είναι αυτό που είπε ο Μπακόπουλος απευθυνόμενος στον Βρετανό ταξίαρχο Τσάριγκτον χωρίς να πάρει απάντηση: «Η Ιστορία δεν είναι δυνάτιον παρά να καταλογίσει ως στρατηγικόν σφάλμα την τωιαύτην κατανομή των δυνάμεων». Η εξέλιξη τον δικαίωσε πικρά. Για να αποφύγει την περσιτή αιματοχυσία αναγκάστηκε να διαπραγματευτεί υπογράφοντας στη Θεσσαλονίκη (9/4) την παράδοση ολόκληρης της Στρατιάς στους Γερμανούς.**

▼ **Γερμανός της διαβόητης Γκεσιτάπο επικεφαλής οδηγεί σε καταστομό Έλληνες στρατιώτες που αιχμαλωτίστηκαν τις τελευταίες ημέρες τον Απριλίον 1941. Η γενναιότητα ήταν αυτή που οδήγησε τον ίδιο τον Χίτλερ και με διαταγή του (3/5) όλοι οι αιχμάλωτοι, στρατιώτες και αξιωματικοί, που έφταναν τις 220 χιλιάδες, αφέθηκαν ελεύθεροι, ενώ αντίστοιχα, 1,5 εκατομμύριο Γάλλοι στρατιώτες ή και από άλλες χώρες της Ευρώπης, κρατήθηκαν σε γερμανικά στρατόπεδα μέχρι τον Μάιο του '45 (φωτ.: Βάσος Π. Μαθιόπουλος «Εικόνες Κατοχής», ΕΡΜΗΣ, 1990).**

▲ *Γερμανοί σε φάινωμα προβολείου του οχυρού Ρούπελ μετά τη συνθηκολόγηση. Τα βαριά πυρά που δέχτηκε είναι εμφανή.*

ττες μιας αποτελεσματικής άμυνας - τουλάχιστον κατά του αντιπάλου για τον οποίο είχε κατασκευαστεί η αμυντική αυτή γραμμή: του βουλγαρικού στρατού.

Το Ρούπελ

Το πιο γνωστό από τα οχυρά ήταν το Ρούπελ το οποίο βρισκονταν σε μια προεξέχουσα υψηλή θέση του ορεινού όγκου επί της αριστερής όχθης του Στρυμόνα. Ήταν το κρισιμότερο σημείο. Όταν τον Μάρτιο του 1941 ο αρχηγός της βρετανικής αποστολής στρατηγός Χέιγουντ επισκέφτηκε τα μακεδονικά οχυρά είχε μείνει κατάπληκτος από το ηθικό των υπερασπιστών: *Είχα εντυπωσιαστεί από το υψηλό φρόνημα των ανδρών και των αξιωματι-*

κών της περιοχής αυτής... Ο διοικητής του οχυρού Ρούπελ... είπε ότι είχε τρόφιμα για ένα μήνα και ότι θα μπορούσε να κρατήσει άλλο ένα δεκαπενθήμερο χωρίς [εφόδια]. Το πολεμικό πνεύμα είναι θαυμάσιο, οι διοικητές θα συνειδητοποιήσουν όμως την έλλειψη των αντιαρματικών και της αεροπορίας και παν' απ' όλα την έλλειψη εφεδρειών. Θα αντιληφθούν επίσης ότι διατηρώντας τις γραμμές άμυνας τόσοσ λεπτές θα είναι δυνατή η διείσδυση ανάμεσα στις οχυρωμένες θέσεις πολύ γρήγορα και γι' αυτό αναφελής η διεξαγωγή επιχείρησης καθυστέρησης...

Διαφωνία

Οι διοικητές του Τμήματος Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας (ΤΣΑΜ) εί-

χαν αναγνωρίσει την αδυναμία της θέσης τους. Ο διοικητής του ΤΣΑΜ, αντιστράτηγος Κωνσταντίνος Μπακόπουλος, περίμενε την κύρια επίθεση με μονάδες ορεινού πολέμου από την οροσειρά του Μπέλες και αρμάτων κατά μήκος της κοιλάδας του Στρυμόνα και εκτός αυτού υπέθετε ότι ο εχθρός θα διείσδυε μέσω της διόδου του Κοστούρινου στην κοιλάδα του Αξιού, υπερφαλαγγίζοντας τις συνοριακές οχυρώσεις⁴. Αναλογιζόμενος την κατάσταση αυτή ο Μπακόπουλος συμβούλευσε τον Αρχιστράτηγο Παπάγο να αποσύρει τα στρατεύματα από τη Μακεδονία και να τα παρατάξει στη γραμμή του Αλιάκμονα όπου υπήρχαν αυξημένες δυνατότητες άμυνας. Ο Παπάγος απέρριψε με έμφαση αυτή την πρόταση. Τέλη Μαρτίου, ο Μπακόπουλος επανέλαβε την πρόταση μαζί με τον διοικητή του Τμήματος Στρατού Κεντρικής Μακεδονίας (ΤΣΚΜ), Ιωάννη Κοτούλα, υπό τις διαταγές του οποίου ήταν οι δυνάμεις του Αλιάκμονα. Σε κοινή σύσκεψη μαζί τους στην Αθήνα ο Αρχιστράτηγος απέρριψε πάλι την πρόταση οπισθοχώρησης. Συγκλονισμένος ο Μπακόπουλος δήλωσε ότι η διατήρηση του στρατού στη «γραμμή Μεταξά» τον καταδικάζει στην αιχμαλωσία. Επ' αυτού ο Παπάγος απάντησε ότι δεν περιμένει από το Τμήμα Στρατού Ανατολικής Μακεδονίας στρατιωτικά κατορθώματα αλλά ότι θα κρατήσει ψηλά την τιμή των όπλων της πατρίδας⁵. Ήταν η ίδια στάση όπως η αντίδραση του στρατηγού Κασιμητρου, διοικητού της 8ης Μεραρχίας Ηπείρου, όταν έλαβε μια παρόμοια διαταγή. Αυτό σήμαινε ότι το Γενικό Επιτελείο Στρατού στην Αθήνα θυσίαζε το τμήμα στρατού του Μπακόπουλου σε έναν αγώνα χωρίς νόημα.

Το επιτελικό σχέδιο

Το σκεπτικό του Μπακόπουλου ήταν από κάθε άποψη σωστό. Το αρχικό σχέδιο επίθεσης της 12ης γερμανικής στρατιάς δεν περιλάμβανε επίθεση μέσω γιουγκοσλαβικού εδάφους και είχε διαμορφωθεί ως εξής: Το XVII Ορεινό Σώμα, που αποτελείτο από την 5η και 6η Ορεινές Μεραρχίες, το 125ο Σύνταγμα Πεζικού θα ανελάμβανε διάνοιξη στον Στρυμόνα. Η 6η Ορεινή Μεραρχία (Schoerner) θα παρέκαμπε τον ορεινό όγκο του Μπέλες από δυσμάς και θα προωθείτο ως τη Ροδόπολη. Η 5η Ορεινή Μεραρχία (Ringel) θα αναλάμβανε την εκπόρθηση των οχυρώσεων δυτικά της στενωπού του Στρυμόνα και, εν συνεχεία, μαζί με την 6η Ορεινή την επίθεση εκ των νώτων κατά της στενωπού. Το ενισχυμένο 125ο Σύνταγμα Πεζικού θα επιτίθετο κατά της στενωπού κατά μέτωπον καταστρέφοντας τις οχυρώσεις στο δεξιό και αριστερό πλευρό. Εκτός αυτών το επιτελικό σχέδιο προέβλεπε την προώθηση της 72ης Μεραρχίας πεζικού στο αριστερό της παρατάξης μέσω Νευροκοπίου προς τις Σέρρες.

Το επιτελικό αυτό σχέδιο ήταν ένα από τα δύο που είχαν «δοκιμαστεί» για τη διάσπαση της «γραμμής Μαζινό» το 1940. Το πρώτο [σχέδιο] που πρόβλεπε την παράκαμψη των οχυρώσεων με άρματα μάχης και την επίθεση

εκ των νώτων, δεν ήταν εφαρμόσιμο στη περίπτωση Ρούπελ, λόγω της τοπογραφικής διαμόρφωσης, ενώ το δεύτερο προέβλεπε τη διείσδυση με ειδικές δυνάμεις στα ασθενέστερα σημεία της εχθρικής παράταξης και της εν συνεχεία εκ των νώτων επίθεσης. Για πιο λόγο όμως διατάχθηκε η κατά μέτωπον επίθεση, που δεν προβλέπονταν από το σχέδιο, αφίσταται της λογικής.

Ανατροπή του σχεδίου

Στις 27 Μαρτίου όμως συνέβη ένα ιστορικό γεγονός το οποίο ανέτρεψε τους γερμανικούς σχεδιασμούς: ένα φιλόβρετανικό πραξικόπημα οδήγησε τη Γιουγκοσλαβία σε αλλαγή στρατοπέδου και τον Χίτλερ στην επίθεση εναντίον της. Την ίδια μέρα, η Οδηγία 25 του Φύρερ έδωσε τη δυνατότητα στο XVIII Ορεινό Σώμα να επιτεθεί κατά της «γραμμής Μεταξά» διαμέσου γιουγκοσλαβικού εδάφους⁶. Εγινε αμέσως αναδιάταξη των δυνάμεων και διατάχθηκε η 2η Τεθωρακισμένη Μεραρχία να διεισδύσει στο γιουγκοσλαβικό έδαφος μέσω της κοιλάδας του Στρούμνιτσα και στη συνέχεια, με ελιγμό προς Νότον, να προελάσει κατά μήκος της λίμνης Δοϊράνης, και να ενωθεί με την 6η Ορεινή Μεραρχία με στόχο τη Θεσσαλονίκη. Το σχέδιο αυτό ήταν μια κλασική κυκλωτική επιχείρηση που θα οδηγούσε ασφαλώς σε επιτυχία.

Με το εγχείρημα αυτό η επίθεση της 5ης Ορεινής Μεραρχίας και του 125 Συντάγματος καθίστατο περιττή, ήδη από τη στιγμή που θα άρχιζε η επίθεση στις 6 Απριλίου. Παρ' όλη όμως τη νέα στρατηγική προοπτική οι διοικούντες το XVIII Ορεινό Σώμα επέμειναν στην εφαρμογή του αρχικού σχεδίου. Αν σε αυτή την απόφαση έπαιξαν κάποιο ρόλο η επαγγελματική ακαμψία ή θέματα γοήτρου, ή οι ίδιοι οι χαρακτήρες των διοικητών, δεν είναι πια γνωστό, υπάρχουν όμως ενδείξεις ότι οπωσδήποτε συνήρτησαν η έπαρση, η ξεροκεφαλιά και ο ανταγωνισμός μεταξύ των Οπλών και ίσως μάλιστα και εθνοτοπικοί ανταγωνισμοί. Το αποτέλεσμα όμως ήταν άσκοπες μεγάλες απώλειες⁷.

Κυριότερα περιστατικά

Οι λεπτομέρειες των μαχών έχουν επανειλημμένως αναλυθεί και από τις δύο πλευρές των [τότε] αντιμαχομένων, ούτως ώστε στο σημείο αυτό να περιορισθούμε στα κυριότερα περιστατικά. Η 6η Ορεινή Μεραρχία έφτασε τον επιδιωκόμενο στόχο της ήδη από την πρώτη μέρα. Η 5η Ορεινή Μεραρχία ενεπλάκη σε σκληρούς αγώνες λόγω της ηρωικής άμυνας των οχυρών, στις 8 Απριλίου, όμως, είχε επιτευχθεί η διάσπαση και η κατάληψη και των τριών αμαξιτών οδών διαμέσου του όρους και έγινε δυνατή η προώθηση του πυροβολικού. Οι κατά μέτωπον επιθέσεις, όμως, στη στενωπό «κόλλησαν» εκτός από μερικές τοπικές διεισδύσεις. Τα οχυρά Ρούπελ, Παλιουρόνες και Καρατάς πρόβαλαν ηρωική αντίσταση και παραδόθηκαν μόνο όταν συνθηκολόγησε το Τμήμα Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας

► **Γερμανικό νεκροταφείο στον Προμαχώνα. Οι Γερμανοί στρατιώτες αποδίδουν τιμές στους νεκρούς συμπολεμιστές τους (φωτ.: Λαογραφικό - Ιστορικό Μουσείο Μιχάλη Τσαρτσιώδη).**

(ΤΣΑΜ). Η αγωνιστική δύναμη και το ηθικό των πληρωμάτων των οχυρών ήταν αδιάπτωτα. Οι μάχες αυτές έδειξαν δύο πράγματα:

Μια κατά μέτωπον επίθεση εναντίον αυτών των βαρέως εξοπλισμένων οχυρώσεων δεν θα ήταν δυνατή, παρά μόνο με τεράστιες απώλειες. Οι δυνάμεις του 125ου Συντάγματος ήταν τελείως ανεπαρκείς για την κατά μέτωπον επίθεση στα στενά του Ρούπελ. Οι επιτυχίες των αμυνθέντων απέδειξαν ότι οι κατασκευαστές των οχυρώσεων στα στενά του Στρούμνα είχαν διαλέξει τη σωστή τακτική, δίνοντας στους υπερασπιστές την δυνατότητα αμοιβαίας υποστήριξης με διασταυρούμενα πυρά. Επίσης απέδειξαν ότι οι διεισδύσεις τμημάτων των επιτιθεμένων είχαν μικρή σημασία, όταν οι αμυνόμενοι έχουν τη βούληση να αντισταθούν και έχουν στη διάθεσή τους αρκετές εφεδρείες ώστε να καταπολεμήσουν τους διεισδύσαντες⁸.

Αμοιβαίος σεβασμός

Ολοι όμως οι παράγοντες αυτοί έχουν μικρή αξία όταν κατορθωθεί η παράκαμψη και η υπερφαλάγγιση των θέσεων, όπως έγινε και σε αυτή τη περίπτωση.

Η ελληνική βιβλιογραφία αναδεικνύει σε αληθινό μύθο τις μάχες στον οχυρό Ρούπελ⁹. Ακόμα, μέχρι το 1990, η επίθεση του 125 Συντάγματος κατά της «γραμμής Μεταξά» είχε εξαρθεί¹⁰. Στους στρατιωτικούς επισκέπτες του Ρούπελ το οχυρό εκθειάζεται ως «απόρρητο φρούριο» δείχνοντάς τους την κορυφή του λόφου του Προφήτη Ηλία¹¹.

Η μυθοποίηση αυτή του Ρούπελ δεν είναι, όμως, αναγκαία διότι η γενναιότητα όλων των οχυρών είναι που ανάγκασε τον συνθησιμένο σε εύκολες

νικές επιδρομές να σεβασθεί τον αντιπάλο, κάτι που ίσως συνετέλεσε να μην οδηγηθεί ο ελληνικός στρατός, μετά την συνθηκολόγηση, στην αιχμαλωσία. Οι στρατιωτικές φιλοφρονήσεις κατά τη συνθηκολόγηση έδειξαν ότι οι μάχες στη «γραμμή Μεταξά» ήταν οι τελευταίες μάχες με αμοιβαίο σεβασμό του αντιπάλου στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, διότι ήδη με την κατάληψη της Κρήτης άρχισαν κτηνώδεις ακρότητες οι οποίες αποτέλεσαν τον κανόνα κατά την επιχείρηση Μπαρμπαρόσα [κατά της Σ. Ενωσης].

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Alex Buchner, «Die berühmten gepanzerten Berge Makedoniens» Περιοδικό Die Gebirgstruppe, 13:2 (1964).
2. Βλ. Heinz Richter, «Η Ιταλογερμανική επίθεση κατά της Ελλάδος», Εκδ. Γκοβόστη 1998.
3. Great Britain -Cabinet Office, Cabinet History Series, Principal

War telegrams and Memoranda, 1940-1943 (Nendeln, Liechtenstein : KTO-Press,1976)

4. Richter, ό.π. σ. 423-424.

5. Ως άνω σ. 425.

6. Ως άνω σ. 440-441.

7. Ο Buchner στη σοβαρή μελέτη του σχετικά με τις απώλειες αναφέρει 480 νεκρούς, 1.750 τραυματίες και 70 εξαφανισθέντες. Alex Buchner, «Der deutsche Griechenlandfeldzug» (Heidelberg, 1957). Επίσης σχετικό: Detlef Vogel Das Eingreifen Deutschlands auf den Balkan., Militaergeschichtliches Forschungsamt. Τα αναφερόμενα από τον Παπάγο (15.000) είναι υπερβολικά: Αλεξάνδρου Παπάγου «Η Μάχη της Ελλάδος 1940-41», Αθήνα 1949, σ. 158.

8. Richter, σ. 453.

9. Χρίστος Ζαλοκώστας, «Ρούπελ», Αθήνα, Εστία, 1945.

10. Αγγελος Τερζάκης, «Το Ελληνικό Επος 1940-1941», Αθήνα ΓΕΣ, 1990, σ.157.

11. Ημειπίσημο στρατιωτικό κείμενο.

◀ **Σημαία του οχυρού Ρούπελ. Τη σημαία είχε αποκομίσει ως λάφυρο Γερμανός στρατιώτης, ο οποίος την επέστρεψε μεταπολεμικά στην Ελλάδα (φωτ.: Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος).**

Η συνθηκολόγηση

▲ Γερμανοί τις πρώτες ημέρες στην παραλία της Θεσσαλονίκης με τον Λευκό Πύργο να δεσπόζει, μεταμορφωμένος με χρώματα παραλλαγής. Η κατάληψη της πόλης (9/4) έφερε ραγδαίες εξελίξεις. Η Στρατιά της Ανατολικής Μακεδονίας, εγκλωβισμένη, αναγκάζεται την ίδια μέρα να υπογράψει Πρωτόκολλο εκχειρίας που καθόριζε την τύχη όλων των στρατευομένων. Οι Γερμανοί, προελαύνοντας προς νότον, έρχονται για πρώτη φορά (10/4) σε επαφή με τις βρετανικές δυνάμεις, ενώ (15/4) αποφασίζεται η σύμπυξη στο Αλβανικό Μέτωπο, στην Αθήνα αντοκιοει (18/4) ο πρωθυπουργός Αλέξ. Κορυζής και ο βασιλιάς με την κυβέρνηση Τσονδερού αναχωρεί (23/4) για Κρήτη. Την επομένη (24/4) αρχίζει οιαδιακά και η αποχώρηση των Βρετανών από την ηπειρωτική Ελλάδα. Ο επίλογος της βαλκανικής εκστρατίας των Γερμανών με το κωδικό όνομα «Μαρίτα» θα γραφεί (29/4) στην Καλαμάτα συλλαμβάνοντας 7.000 αιχμαλώτους των Βρετανικού Εκστρατευτικού Σώματος. Με την κατάληψη της Σάμου (8/5) ολοκληρω πλέον η Ελλάδα, πλην της Κρήτης, θα βρεθεί υπό γερμανική, ιταλική και βουλγαρική κατοχή. Αστραταιά όλα μέσα σε έναν μήνα (φωτ.: Δογραφοικό - Ιστορικό Μουσείο Μιχάλη Τοαρσιόδη).

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ

Καθηγητή Σύγχρονης Ιστορίας
στο Πανεπιστήμιο Κρήτης

Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ της Θεσσαλονίκης από τα γερμανικά στρατεύματα και η συνθηκολόγηση του Τμήματος Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας (ΤΣΑΜ) έλυσε με τον δυσμενέστερο για την ελληνική πλευρά τρόπο το πρόβλημα της διαίρεσης των δυνάμεων και τερμάτισε τις αμύχανες και άκαρπες αναζητήσεις για μια γραμμή άμυνας που θα ήταν ταυτόχρονα αποτελεσματική, θα προάσπιζε το μέγιστο του εθνικού εδάφους, θα ικανοποιούσε τη βρετανική πλευρά και θα στήριζε τυχόν γιουγκοσλαβική άμυνα. Τερμάτισε την αναζήτηση του φαντασικά ιδανικού με άλλα λόγια και έθεσε, από τις 10 Απριλίου κιάλας, την ελληνική και βρετανική στρατιωτική ηγεσία, μπροστά σε δυσεπίλυτα προβλήματα. Η προέλαση των Γερμανών στο

Μοναστήρι προκαλούσε νέους πονοκεφάλους τη στιγμή που, ο ως τότε δυσμενής για τη συμμαχική πλευρά συσχετισμός δυνάμεων είχε καταλυτικά ανατραπεί μετά την παράδοση 40 περίπου ταγμάτων (χωρίς να υπολογιστούν οι δυνάμεις των οχυρών) στην ανατολική και κεντρική Μακεδονία. Στην ουσία, δίπλα στο ανεπαρκέστατο Βρετανικό Εκστρατευτικό Σώμα, βρίσκονταν μόνο δύο ελληνικές μεραρχίες, η ΧΙΠη και η ΧΧη, με 18 τάγματα ετερόκλητης σύνθεσης. Μεγάλο ποσοστό των οπλιτών τους ήταν αποθεραπευθέντες τραυματίες του αλβανικού μετώπου, ενώ περιλάμβαναν επίσης πολλούς νεοεπιστρατευθέντες ή και Δωδεκανήσιους εθελοντές. Δεν ήταν οπωσδήποτε η ιδανική δύναμη για να αντιταχθεί στον γερμανικό στρατό του 1941.

Μόνον αψιμαχίες

Η ταχύτατη προέλαση των Γερμανών στον διάδρομο Μοναστήρι-Φλώρινα έθεσε σε νέα δοκιμασία τις δυστυχι-

◀ **Βαρύ για νικητές να σπληθύνουν αιχμάλωτοι από τους ηττημένους. Υποχωρόντας τα ελληνικά τμήματα από την Αλβανία καταστρέφουν γέφυρες (φωτογραφία), δρόμους και ουδένποτε άλλο αναχαίτιζε την προέλαση των Ιταλών, αφού ο κίνδυνος εγκλωβισμού των ελληνικών δυνάμεων της Αλβανίας ήταν άμεσος (φωτ.: Βάσος Π. Μαθιόπουλος «Εικόνες Κατοχής» ΕΡΜΗΣ, 1990).**

▼ **Θεσσαλονίκη, απόγευμα 23 Απριλίου 1941. Ο αντιπρόεδρος Γ. Τσολάκογλου περιορισμένος από ανώτερους Γερμανούς και Ιταλούς αξιωματικούς ετοιμάζεται να υπογράψει την οριστική Σύμβαση Συνθηκολόγησης εν αγνοία της κυβέρνησης και του αρχιοικονομικού Αλ. Παπάγου. Την ίδια ημέρα ο Παπάγος υπέβαλε παραίτηση και έγινε δεκτή τηλεγραφικά από τον βασιλιά, που μόλις είχε φτάσει στην Κρήτη. Αθημερόν ο Τσολάκογλου επιστρέφει στα Γιάννενα όπου ως διοικητής του Γ' Σώματος είχε υπογράψει (20 και 21/4) τα δύο προσύμφωνα συνθηκολόγησης. Στις 25/4 αναχωρεί για την Αθήνα και στις 29/4 σχηματίζει την πρώτη κατοχική κυβέρνηση. Από το Δικαστήριο των δωσιλόγων το 1945, η πράξη του κρίθηκε ως ενέργεια εσχάτης προδοσίας και καταδικάστηκε στην εσχάτη των ποινών. Ωστόσο, το Δικαστήριο εξέφρασε την ευχή να μην εκτελεστεί η απόφαση (φωτ.: Βάσος Π. Μαθιόπουλος «Εικόνες Κατοχής», ΕΡΜΗΣ, 1990).**

σμένες αυτές μονάδες. Κάτω από έναν εχθρικό ουρανό χρειάστηκε να ελιχθούν για να καταλάβουν νέες θέσεις άμυνας, τις οποίες μάλιστα ελάχιστα προλάβαιναν να οργανώσουν. Από το Πισοδέρι ως τις διαβάσεις του Ολύμπου το μέτωπο των 170 χιλιομέτρων που σχηματίστηκε από τις μονάδες αυτές και τους 50.000 Βρετανούς, Αυστραλούς και Νεοζηλανδούς στρατιώτες, ελάχιστες ελπίδες είχε απέναντι στις τρεις μεραρχίες αρμάτων και τις τέσσερις πεζικού που έρχονταν εναντίον τους. Στην πραγματικότητα ούτε μάχη δεν ήταν δυνατόν να δοθεί. Υστερα από λίγες αψιμαχίες ακολούθησαν νέες διαταγές σύμπτυξης. Μέσα σε τρεις μέρες αλλεπάλληλων υποχωρήσεων το Τμήμα Στρατιάς Κεντρικής Μακεδονίας (οι ΧΙΠη και ΧΧη Μεραρχίες δηλαδή) διαλύθηκε πρακτικά και από τις 15 Απριλίου το Βρετανικό Εκστρατευτικό Σώμα απέμενε η μόνη δύναμη που έφραζε τις προσβάσεις προς την κεντρική και νότια Ελλάδα.

Ο στρατός της Αλβανίας

Οι εξελίξεις στα ανατολικά άφηναν έκθετο τον στρατό της Αλβανίας. Οι ραγδαίες εξελίξεις προσπέρασαν και εδώ τους δισταγμούς, τις αντιφάσεις και τη διάχυτη αμηχανία. Το πρόβλημα ήταν λεπτό. Ο στρατός της Αλβανίας ήταν στρατός νικητών. Δεν είχε χάσει καμία μάχη χωρίς όμως και να πετύχει το αποφασιστικό πλεονέκτημα. Το ερώτημα που προέκυπτε ήταν πώς αυτή η πρόσφατη δόξα μπορούσε να ενταχθεί στις νέες εξελίξεις και να τις επηρεάσει. Με άλλα λόγια πολλοί σκέφτονταν ότι ο πόλεμος μπορούσε να λήξει εδώ με βάση τα τετελεσμένα: η Ελλάδα έχασε από τη Γερμανία, είχε όμως νικήσει την Ιταλία. Στις διαπραγματεύσεις της ειρήνης η βάση αυτή θα μπορούσε ίσως να περιορίσει τις ζημιές της ήττας. Ας μην ξεχνάμε ότι η εθνική επικράτεια του 1940 είχε διαμορφωθεί σε πρόσφατες μόλις εποχές, πριν από 18 μόλις χρόνια και, ως εκ τούτου, ήταν ακόμα ρευστή και ανατρέψιμη. Η Ιταλία με τις συγκεκριμένες εδαφικές διεκδικήσεις της και τη σταθερή ιδέα για ανάπλαση -προς όφελός της- των Βαλκανίων θεωρούνταν σαφώς πιο ανησυχητικός κίνδυνος απ' ό,τι η μακρινή και αδιάφορη Γερμανία. Οσο για τον εταίρο της τελευταίας, τη Βουλγαρία, πολλοί σκέφτονταν πως η Ελλάδα είχε πολύ περισσότερο να προσφέρει σε τυχόν γερμανική διαμεσολάβηση ανάμεσα στις δύο χώρες.

Δισταγμοί και καθυστέρηση

Οι παραπάνω σκέψεις, ισχυρές σε στρατιωτικά αλλά και πολιτικά επίπεδα, αντικατοπτρίζονταν στις εξελίξεις. Η απόφαση για εκκένωση της Αλβανίας και υποχώρηση του εκεί στρατού σε λιγότερο εκτεθειμένες θέσεις πάρθηκε με μεγάλους δισταγμούς και ακόμα μεγαλύτερη καθυστέρηση. Αν και οι σχετικές αποφάσεις πάρθηκαν -κάτω από την πίεση των γεγονότων- στις 9 Απριλίου, η εκτέλεση των σχετικών διαταγών άρχισε μόλις στις 12 και αφορούσε μόνο το ανατολικό κέρασ του μετώπου, το Τμήμα Στρατιάς Δυτι-

◀ Αντήν την εικόνα εμφάνιζε ο Πειραιάς στις 6 Απριλίου '41, αφού δέχτηκε έναν από τους σφοδρότερους βομβαρδισμούς. Το λιμάνι καταστράφηκε εντελώς και μαζί μεγάλος αριθμός εμπορικών πλοίων. Την ίδια εικόνα παρονοίαζαν και άλλα αστικά κέντρα όπως Θεσσαλονίκη, Βόλος, Λάρισα, Λαμία, Σκαρामαγκάς κ.ά., τις πρώτες ημέρες της γερμανικής επίθεσης. Η Ελλάδα δεν ανεμειρείτο μόνο στο μέτωπο, αλλά συγχρόνως, με τα πρωτοφανή νέα δεδομένα της γερμανικής πολεμικής μηχανής, που άλλαξε άρδην τη μέχρι τότε εικόνα τον πόλεμον και τον καταστρεπτικό πόλεμο φθοράς στα μετώπισθεν. Κατά κοινή παραδοχή, τόσο αντιπάλων όσο και συμμάχων, τα αντιμετώπισε με γενναιότητα και ανιοθνοία (φωτ.: συλλογή Μ. Γ. Τούγκαρη).

κής Μακεδονίας (ΤΣΔΜ) δηλαδή. Στον δυτικό τομέα, εκείνο του Τμήματος Στρατιάς Ηπείρου (ΤΣΗ) η αντίστοιχη κίνηση άρχισε μόλις στις 13 προς 14 του μήνα και αφορούσε κατ' αρχήν μία μόνο μεγάλη μονάδα, την Υη Μεραρχία Κρήτης. Την ίδια δηλαδή ώρα που οι γερμανικές προφυλακές πλησίαζαν την Κοζάνη. Το Α' Σώμα Στρατού, η πιο δυτική από τις μεγάλες μονάδες του ΤΣΗ, βρισκόταν ακόμα στις αρχικές του θέσεις στις 16 Απριλίου, όταν πλέον τα γερμανικά στρατεύματα άρχιζαν την είσοδό τους στη Θεσσαλία...

Κακές ειδήσεις

Ο στρατός της Αλβανίας ήταν ένας καταπονημένος οργανισμός, στα όρια σχεδόν της αντοχής του. Η πολύμηνη ήδη στασιμότητα του μετώπου σε ιδιαίτερα αντίξοες γεωγραφικές και κλιματικές συνθήκες είχε υποσκάψει τον ενθουσιασμό των στρατιωτών. Η τρομερή φθορά των μεταγωγικών κτηνών δυσκόλευε τον εφοδιασμό της πρώτης γραμμής ενώ τα όπλα, ιδιαίτερα τα αυτόματα, βρισκόνταν σε άθλια κατάσταση. Οι μονάδες είχαν ήδη μειωμένη δύναμη, 10 ή και 20% κάτω από την κανονική σύνθεσή τους και πολλά είδη πυρομαχικών σπάνιζαν¹. Σε μια τέτοια κατάσταση, οι κακές ειδήσεις που έφθναν από τα ανατολικά είχαν καταλυτική, εκρηκτική επίδραση.

Στο στάσιμο μέτωπο από καιρό, στρατιώτες και αξιωματικοί, παρακο-

Η ταχύτατη προέλαση των Γερμανών οδήγησε σε ραγδαίες και δραματικές εξελίξεις

◀ Το θωρηκτό «Κιλκίς» βυθίζεται ύστερα από βομβαρδισμό στο Ναύσταθμο (22/4) λίγο πριν προλάβει να ακολουθήσει στην αποδημία του τον υπόλοιπο στόλο στη Μέση Ανατολή (φωτ.: συλλογή Ν. Ε. Τόλη).

► **Κυριακή (9 π.μ.) 27 Απριλίου 1941.** Τρεις ακριβώς εβδομάδες μετά την εκδήλωση της γερμανικής επίθεσης, ο φρούραρχος της Αθήνας, υποστράτηγος Χρήστος Καβάκος, στην αρχή της Λεωφόρου Κηφισίας, τέρμα Αμπελοκήπων, έξω από το καφενείο «Παρθενών», υποδέχεται τον Γερμανό αντιονταγματάρχη φον Σέφεν, επικεφαλής της εισερχόμενης στην Αθήνα μηχανοκίνητης εμπροσθοφυλακής. Υστερα από εθιμοτυπικές συνομιλίες και προσφωνήσεις, ο Καβάκος, ως εκπρόσωπος της παριστάμενης πολιτειακής αρχής (νομάρχης, δήμαρχος), παραδίδει αμαχητί την πόλη. Σε λιγότερο από μία ώρα, αναπεπταμένη η οβόστικα θα κωμαίτζει στον Βράχο της Ακρόπολης (φωτ.: συλλογή Ν. Ε. Τόλης).

λουθούσαν με προσοχή το πλοσίασμα της γερμανικής πολεμικής μηχανής. Μετά την αποτυχία των ιταλικών επιθέσεων του Μαρτίου οι πάντες είχαν αντιληφθεί ότι η λύση θα ερχόταν με τη γερμανική παρέμβαση. Ελάχιστοι είχαν ψευδαισθήσεις γύρω από την ισχύ της τελευταίας. Όταν, στις 6 Απριλίου ξεκίνησε η γερμανική επίθεση, όλοι στα βουνά της Αλβανίας ένωσαν την ίδια ανησυχία. Ποια μοίρα περίμενε αυτούς εκεί, μακριά από τον τόπο τους και από τα πεδία των συγκρούσεων που σφράγιζαν και τη δική τους τύχη. Καθώς οι μέρες περνούσαν και οι ειδήσεις γίνονταν ολοένα και πιο ζοφερές, η καθήλωση στα αλβανικά βουνά άρχισε να φαίνεται παράλογη, ανεξήγητη, έρμαιο σε κάθε είδους ερμηνείες. Η αναζήτηση απαντήσεων προκαλούσε έντονες διεργασίες και γεννούσε τρομερές υποψίες. Πολλοί έβλεπαν πίσω στα δρώμενα κάποια συνωμοσία κορυφής, διαισθάνονταν προδοσία εις βάρος τους, εις βάρος των αγώνων τους και των επιτυχιών τους². Από το σημείο αυτό ως την απειθαρχία και την ανταρσία η απόσταση ήταν μικρή.

Απειθαρχία

Δεν χρειάστηκαν πολλά περισσότερα για να εκδηλωθεί μια γενική τάση προς την απειθαρχία. Η τάση αυτή εκδηλώθηκε τόσο στα υψηλά κλιμάκια της στρατιωτικής ηγεσίας όσο, με περισσότερη ορμή, στη βάση, στους απλούς φαντάρους. Στις 11 κιόλας Απριλίου ο διοικητής της ΧΥΙης Μεραρχίας απείλησε να ξεκινήσει μόνος με τη μονάδα του την αναδίπλωση σε νέες θέσεις, μακριά από την επικίνδυνη απραξία του αλβανικού μετώπου. Την ίδια μέρα το αίτημα για συνθηκολόγηση διαγραφόταν για πρώτη φορά με σαφήνεια από την ηγεσία του Τμήματος Στρατιάς Ηπείρου³. Στη βάση, οι συζητήσεις μεταξύ των φαντάρων είχαν προετοιμάσει το έδαφος για τα χειρότερα. Οι ειδήσεις για γρήγορη κατάρρευση του μετώπου στα ανατολικά έπεισαν και τους πλέον αισιόδοξους ότι ο πόλεμος πλησίαζε προς το τέλος του. Για αυτούς τους ένστολους πολίτες, που θεωρούσαν ότι είχαν με το παραπάνω εκτελέσει το καθήκον τους προς την πατρίδα, η διαδικασία «αποστράτευσης» έγινε βασικό στοιχείο προβληματισμού. Οι πάντες έκριναν ότι η επιστροφή στα σπίτια τους ήταν σαφώς προτιμότερη εκδοχή από τυχόν εγκλεισμό σε στρατόπεδα συγκέντρωσης αιχμαλώτων στην Ιταλία. Αυτή η σκέψη, κυριάρχησε όσο περνούσαν οι μέρες και προκάλεσε την ουσιαστική διάλυση του ελληνικού στρατού της Αλβανίας.

Η κρίση εκδηλώθηκε καταστροφικά στις μονάδες του κεντρικού και δυτικού μετώπου, εκείνες δηλαδή που ξεκίνησαν την υποχώρησή τους στις 14 ή και στις 17 Απριλίου. Με πρώτη την Υπ Μεραρχία Κρήτης, οι μεγάλες μονάδες περιέπεσαν σε κατάσταση διάλυσης όπου η άτακτη φυγή και η γενική διαρροή οπλιτών και βαθμοφόρων έγιναν γενικός κανόνας. Η κατάσταση μάλιστα ξέφευγε από κάθε έλεγχο κοντά στη μεθόριο, όταν δηλαδή οι φαντάροι άφηναν πίσω τους την άγνω-

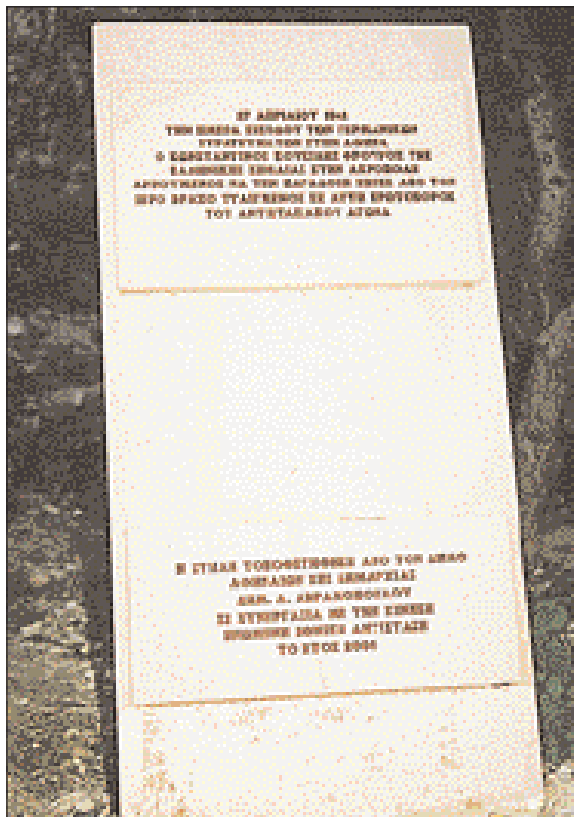

▲ **Κόρινθος, Καλαμάκι. 29 Απριλίου 1941.** Γερμανικό αντιαεροπορικό περνάει πάνω από μια μικρή πλωτή γέφυρα. Η σωτηρία του βρετανικού εκοστρατευτικού σώματος εξηριτίο από την ταχύτητα σύμπτυξής των προς νότιον. Υποχωρώντας προς Πελοπόννησο, οι Βρετανοί ανατίναξαν τις υπονομευμένες με εκρηκτικά γέφυρες τον Ισθμό (26/4), παρά την έγκαιρη ρίψη και δράση Γερμανών αλεξιπτωτιών. Ωστόσο, η ανατίναξη απέκοψε και βρετανικές μονάδες, τις οποίες μπρος στον κίνδυνο εγκλωβισμού, όπως εκείνες στην Καλαμάτι (29/4) αναγκάστηκαν να τις μεταφέρουν με πολεμικά οκάφη προς Κρήτη ή Αλεξάνδρεια μέσω Πόρτο Ράφτη και Ραφήνας (φωτ.: συλλογή Ν. Ε. Τόλης).

◀ **Βρετανοί αιχμάλωτοι στην Καλαμάτα. Ο επίλογος της βαλκαντικής εκστρατείας των Γερμανών, με την κωδική ονομασία «Μαρίτα», θα γραφτεί εντυπωσιακά (29/4) στην Καλαμάτα. Όχι μόνο από αδυναμία ανακοπής των Γερμανών αλλά και από κακή συνεννόηση ή σύγχυση των επιτελών, 7.000 περίπου Βρετανοί, έτοιμοι προς επιβίβαση σε πολεμικά πλοία πιάστηκαν αιχμάλωτοι.**

▶ **Πρώι Κυριακής (27/4), λίγο πριν από τις 10, γερμανικό απόπασμα με επικεφαλής τον Γιακόμπι, ήλρχο τεθωρακισμένων και Ελονις, υπολοχαγό, ύψωσε στον ιστό της Ακρόπολης τη σβάστικα. Σύμφωνα με ρενοτές μέχρι σήμερα πληροφορίες, ο εκεί Έλληνας φρονός Κώστας Κονκίδης, κατεβάζοντας την ελληνική ρίχτηκε μαζί της στο κενό. Τιμώντας την αυτοθνοία τον στήθηκε οια Αναφιώτικα η εικονιζόμενη αναθηματική στήλη. Τιμάμε τις πράξεις αυτοθνοίας, δεν χάνουμε όμως την ευκαιρία για αυτοδιαφήμιση. Αντί διακριτικά οια πλάγια της στήλης ή διακρικότερα, πίσω, ή και καθόλου, ελέω δημαρχίας, ο Αβραμόπουλος εγγράφεται εμπρός προκλητικά έχοντας στο διηγεκές το ίδιο διαμέτρημα κλέονς με τον άμοιρο τον Κονκίδα (φωτ.: Κ. Λιόντης).**

στη και αφιλόξενη Αλβανία. Οι λίγες συνοπτικές εκτελέσεις φυγάδων μόνο πρόσκαιρα βελτίωσαν την κατάσταση. Μέσα σε δύο ή τρεις μέρες οι μεραρχίες του ΤΣΗ ήσαν πλέον φαντάσματα του εαυτού τους, καθώς λιγότεροι από τους μισούς τους στρατιώτες ακολουθούσαν συγκροτημένα την υποχώρηση. Στην ανατολική πλευρά του μετώπου, οι μονάδες του Τμήματος Στρατιάς Δυτικής Μακεδονίας, αφού προσπάθησαν μάταια να ανακόψουν τη γερμανική προέλαση στα περικόρα της Καστοριάς, αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν από τα μονοπάτια της Πίνδου, όπου και έχασαν κάθε συ-

νοχή. Ήταν σαφές πλέον ότι η συνέχιση του αγώνα δεν είχε νόημα.

Η συνθηκολόγηση

Αυτό που ήταν όμως προφανές και αυτονόητο στο μέτωπο, φαινόταν ολέθριο στην Αθήνα. Εκεί, η τύχη του Βρετανικού Εκστρατευτικού Σώματος βρισκόταν στο επίκεντρο των προβληματισμών. Τυχόν πρόωπη συνθηκολόγηση του ελληνικού στρατού θα άφηνε έκθετες τις αγγλικές δυνάμεις με προφανή τον κίνδυνο καταστροφής τους. Η ελληνική κυβέρνηση, αποδέκτης των βρετανικών πιέσεων, ελάχι-

στα επιθυμούσε να επωμιστεί μια τέτοια ευθύνη. Στις δραματικές εκκλήσεις για συνθηκολόγηση που απηύθυναν οι διοικητές του μετώπου, απαντούσε με ακατανόητη για τους πρώτους ψυχραιμία: η συνθηκολόγηση δεν μπορούσε να συζητηθεί πριν αποχωρήσει από τη χώρα το Βρετανικό Σώμα. Για την κυβέρνηση του Γεωργίου του Β' η παρασπονδία προς τους Βρετανούς φαινόταν απλώς αδιανόητη.

Η αντίθεση πήρε δραματική μορφή, καθώς περνούσαν οι ημέρες και η κατάσταση επιδεινωνόταν. Η αυτοκτονία του πρωθυπουργού Κορυζή, απο-

τέλεσμα πιθανώς αυτών των εντάσεων, δημιούργησε ένα πρόσκαιρο πολιτικό κενό μέχρι τις 21 Απριλίου, οπότε ανέλαβε τη θέση του πρωθυπουργού ο Εμμανουήλ Τσουδερός. Το κενό σε κάποιο βαθμό έδωσε κάποιες πρόσθετες δυνατότητες στους διοικητές των μεγάλων μονάδων του μετώπου. Από αυτούς, ο αντιστράτηγος Τσολάκογλου, τότε διοικητής του Γ' Σώματος (πρώην ΤΣΔΜ), με τη σύμφωνη γνώμη των διοικητών των Σωμάτων και την «πολιτική» κάλυψη του Μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνα, πήρε την πρωτοβουλία να διαπραγματευτεί συνθηκολόγηση με τους Γερμανούς, παραμερίζοντας μάλιστα τον διστακτικό διοικητή του ΤΣΗ, αντιστράτηγο Πιτσικά. Οι διαπραγματεύσεις κατέληξαν σε μια πρώτη συμφωνία το απόγευμα στις 20 Απριλίου 1941. Οι ελπίδες να ολοκληρωθεί η παράδοση του ελληνικού στρατού μόνο με τους Γερμανούς, χωρίς ιταλική συμμετοχή διαψεύστηκαν χωρίς όμως η τελευταία να πετύχει σημαντική αλλαγή των αρχικών όρων. Πρόσθετα πρωτόκολλα συνθηκολόγησης υπογράφηκαν στα Γιάννενα στις 21 και στη Θεσσαλονίκη στις 23. Την ίδια μέρα ο Αρχιστράτηγος Παπάγος παραιτήθηκε χωρίς να αντικατασταθεί, κίνηση που έγινε δεκτή από τον βασιλιά και την κυβέρνηση που, την ίδια μέρα έφθαναν στην Κρήτη. Στις 27 Απριλίου η Αθήνα παραδόθηκε στις γερμανικές προφυλακές και στις 29 ο Τσολάκογλου σχημάτισε εκεί την πρώτη κατοχική κυβέρνηση.

Η πίκρα της ήττας

Η είδηση της συνθηκολόγησης επιτάχυνε απλώς τη διαρροή και των τελευταίων φαντάρων προς τα σπίτια τους. Θεωρητικά, σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης οι Έλληνες στρατιώτες θα κρατούνταν αιχμάλωτοι μέχρι το τέλος των εκθροπραξιών. Στην πράξη τίποτε σχετικό δεν έγινε και στις 2 Μαΐου απελευθερώθηκαν και οι λίγοι που είχαν κρατηθεί από τους Γερμανούς. Για πολλές χιλιάδες ανθρώπους άρχισε μια ατελείωτη πορεία προς τις πόλεις και τα χωριά τους, εισαγωγή

στα δύσκολα χρόνια που θα ακολουθούσαν. Ο πτιπμένος στρατός έφερε μαζί του τις αναμνήσεις των ημερών του ενθουσιασμού, αλλά και την πίκρα της ήττας που πολλοί απέδιδαν ήδη αποκλειστικά στους κυβερνώντες και στην προδοσία τους.

Αποχώρηση των Βρετανών

Για τους άνδρες του Βρετανικού Εκστρατευτικού Σώματος, που μετονομάστηκε σε ANZAK για να εξευμενίσει τους Αυστραλούς και Νεοζηλανδούς που έβλεπαν τον εαυτό τους μπλεγμένο σε αδιέξοδες καταστάσεις στο όνομα των τυχοδιωκτικών προσπαθειών μιας ολότελα και πιο ξένης προς αυτούς Αυτοκρατορίας, η κατάσταση κάθε άλλο παρά ρόδινη ήταν. Η σωτηρία τους εξαρτιόταν από την ταχύτητα της σύμπτυξής τους και τις προσπάθειες του βρετανικού ναυτικού που, για μια ακόμα φορά, έσπευδε, κάτω από εχθρικό ουρανό, να διασώσει τα στρατεύματα της Αυτοκρατορίας από το ευρωπαϊκό έδαφος. Επειτα από τις τελευταίες αψιμαχίες στη γραμμή των Θερμοπυλών, οι μονάδες του ΒΕΣ άρχισαν να επιβιβάζονται στα πλοία σε δραματικές νυχτερινές επιχειρήσεις, σε όρμους και αγκυροβόλια που ο εχθρός δεν είχε ακόμα επισημάνει. Τη νύκτα 22 με 23 Απριλίου το κέντρο επιβίβασης μεταφέρθηκε στο Πόρτο Ράφτη και τη Ραφήνα. Κατόπιν οι Βρετανοί αποχώρησαν προς τον Ισθμό τις γέφυρες του οποίου κατέστρεψαν, παρά την επέμβαση Γερμανών αλεξιπτωτιστών.

Η καταδίωξη συνεχίστηκε στη Πελοπόννησο. Οι ιτιάνιες προσπάθειες και οι εικόνες καταστροφής μεταφέρθηκαν από τη Ραφήνα και το Πόρτο Ράφτη στο Ναύπλιο, τη Μονεμβασιά, την Καλαμάτα. Τελικά οι περισσότεροι άνδρες της βρετανικής δύναμης, 51.000 από τους 64.000 περίπου, μπήκαν να διαφύγουν προς την Κρήτη και την Αίγυπτο, αφήνοντας πίσω τους το σύνολο σχεδόν του στρατιωτικού υλικού τους. Η μεγαλύτερη καταστροφή έγινε στην Καλαμάτα όπου αιχμαλωτίστηκαν 7.000 περίπου Βρετανοί. Η συμβολή της Βρετανικής Αυτοκρατορίας στην άμυνα της Ελλάδας (και της Γιουγκοσλαβίας) τερματίστηκε με αυτόν τον άδοξο τρόπο. Η πλέον σημαντική ίσως συμβολή της στα ελληνικά πράγματα κινήθηκε, απροσδόκητα, στους χώρους της πολιτικής. Η βρετανική στρατιωτική παρουσία στην τελική αυτή φάση του πολέμου, φαίνεται να προκάλεσε ισχυρό ρήγμα, τόσο στο επίπεδο της εξουσίας όσο και στις σχέσεις της τελευταίας με τους πολλούς, τους πολεμιστές ιδιαίτερα, που ελάχιστα κατανόησαν την παράξενη διαδικασία με την οποία τερματίστηκε ο ως τότε νικηφόρος πόλεμος.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΓΕΣ / ΔΙΣ, «Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού πολέμου, 1940 - 1941», Αθήνα, ΔΙΣ, 1985, σ. 191.
2. Για την γέννηση της αίσθησης της προδοσίας στο τέλος του αγώνα πβ. Μαργαρίτης Πάωργος, «Από την ήττα στην εξέγερση», Αθήνα, 1993, σ. 50 ζε.
3. ΓΕΣ / ΔΙΣ, Επίτομη ..., ο.π., σ. 191.

Ο Αθηνών Χρύσανθος και η 6η Απριλίου 1941

Του ΜΑΝΟΥ ΧΑΡΙΤΑΤΟΥ

Προέδρου του Ελληνικού Λογοτεχνικού & Ιστορικού Αρχείου

ΤΟ ΕΛΙΑ απέκτησε πρόσφατα το αρχείο¹ του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρύσανθου (1881-1949), του ιεράρχη που αρνήθηκε να ορκιστεί την εγκαθιδρυμένη από τους Γερμανούς κυβέρνηση του στρατηγού Γ. Τσολάκογλου με συνέπεια να χάσει τον αρχιεπισκοπικό θρόνο. Το αρχείο αποτελεί πολύτιμο ιστορικό απόκτημα ενισχύοντας την επετειακή σηματοδότηση του ιστορικού γεγονότος.

Χαρακτηριστικό της στάσης του Χρύσανθου είναι το γεγονός ότι την ίδια κιόλας μέρα της επίθεσης της Γερμανίας κατά της Ελλάδας (6 Απριλίου 1941), ο αρχιεπίσκοπος, ως εκπρόσωπος της Ιεράς Συνόδου, απευθύνει διάγγελμα με το οποίο εμπυκλώνει τον «ευσεβή ελληνικόν λαόν» και τον «φιλόχριστον στρατόν» ενάντια στους κατακτητές. Το διάγγελμα δημοσιεύεται στο επίσημο δελτίο της Εκκλησίας της Ελλάδος *Εκκλησία* στις 17 Απριλίου 1941. Στο ημερολόγιο του αρχιεπισκόπου καταγράφεται το βίθος της ανησυχίας του:

«29 Απριλίου. Πληροφορούμαι ότι ο Στρατηγός Τσολάκογλου, αφού συνήψε την επονειδιστον συμφωνίαν με τους Γερμανούς επάνω εις το μέτωπον, κατελθών εις Αθήνας πρόκειται εντολή των Γερμανών να σχηματισθ Κυβέρνησιν. Τούτο με στενοχωρεί πολύ διότι θα περιπέσωμεν εις δύο δεινά, την τυραννίαν των Γερμανών και την τυραννίαν της ψευδοκυβερνήσεως Τσολάκογλου, ήτις, συμφώνως προς όσα φρονεί και ο Hitler εις το έργον του *Ο αγών μου*, θα είναι χειρότερα της των Γερμανών. Προτιμότερον μόνον οι Γερμανοί να έχουν τας ευθύνas της διοικήσεως οπότε θα είναι προεκτικώτεροι».²

Αργότερα, όταν έχει αρχίσει η μεθόδευση για την απομάκρυνσή του, καταγράφει:

«27 Μαΐου. Επιτροπή του βιομηχανικού και εμπορικού κόσμου αποτελουμένη εκ των κ.κ. Θωμά Λαναρά, Σ. Τεγοπούλου και Μάκη Σινιόσογλου επισκέπτονται τον Τσολάκογλου και εφιστούν την προσοχήν του να μην δημιουργήσῃ ζήτημα εκκλησιαστικόν και ταραξῆ την Εκκλησίαν της οποίας η τάξις και η δύναμις είναι απαραίτητος κατά τους χαλεπούς τούτους καιρούς. Απαντά ότι τον Αρχιεπίσκοπον Χρύσανθον δεν τον θέλουν οι Γερμανοί και δια τούτο είμαι υποχρεωμένος να τον παύσω».³

Ο αρχιεπίσκοπος μοιάζει να έχει απόλυτη συνείδηση ότι η πορεία των γεγονότων έχει προδιαγραφεί και τα περιθώρια της προσωπικής του αντίστασης εκμηδενίζονται:

«18 Ιουνίου. Εξεδόθη η Εφημερίς της κυβερνήσεως περιέχουσα την εισηγητικὴν έκθεσιν και την Συντακτικὴν Πράξιν της ψευδοκυβερνήσεως Τσολάκογλου. Διά της Συντακτικῆς ταύτης Πράξεως παύεται ο κανονικός Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος και ως εκτελεστικόν ὄργανον της Κυβερνήσεως καλούνται 22 εγκάθετοι αρχιερείς εκ των ψηφισάντων τον Δαμασκηνόν άνευ σειράς και τάξεως και αποκαλούνται Μείζων Σύνοδος, η απόφασις της

τοιαύτης παρασυναγωγῆς θεωρεῖται τελεσιδικος και ανέκκλητος, αποκλείεται δε οιαδήποτε προσφυγή ενώπιον παντός και πάσης φύσεως δικαστηρίου, δικαιοδοσίας και αρχῆς, ως και του Συμβουλίου της Επικρατείας».⁴

Τα παραπάνω παραθέματα είναι απλώς ενδεικτικά της σημασίας της προσωπικότητας, του υψηλού κύρους και του ήθους του ιεράρχη. Η παρουσίαση εδώ ορισμένων από τα τεκμήρια του αρχείου προσφέρει μια πρώτη εικόνα υπομνηματισμού των γνωστών ημερολογιακών του αποσπασμάτων. Η ολοκληρωμένη και συστηματική αξιοποίηση των περιεχομένων του αρχείου μένει να αποτελέσει αντικείμενο της προσεχούς ιστορικής έρευνας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το αρχείο δώρισε στο ΕΛΙΑ η οικογένεια Μάριου Πολυζώνη, την οποία από τη θέση αυτή ευχαριστούμε θερμά.
2. Βλ. Γεώργιος Ν. Τασούδης, Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος εκ του αρχείου του. Βιβλίο δεύτερο 1926-1949, Αθήνα 1972, σελ. 379.
3. Τασούδης ό.π. σελ. 383.
4. Τασούδης ό.π. σελ. 385-386.

▲ Το Δελτίο Ταυτότητας του Χρύσανθου, με ημερομηνία έκδοσης 17 Μαΐου 1945, είναι χαρακτηριστικός τύπος της πρώτης μετακατοχικής ταυτότητας αλλά και για τα αναγραφόμενα, επίμαχο θέμα τα τελευταία χρόνια μεταξύ εκοιγχρονιζόμενων Κράτους και Εκκλησίας. Ο Χρύσανθος ως Αρχιεπίσκοπος αναμετρήθηκε και στάθηκε στο ύψος των κρίσιμων για την Ελλάδα τότε περιστάσεων. Αρνούμενος να ορκιστεί την κυβέρνηση Τσολάκογλου, έχασε μεν τον αρχιεπισκοπικό θρόνο αλλά έσωσε το κύρος της Εκκλησίας, όπως άλλοι ιεράρχες λίγο αργότερα, στην Κατοχή: ο Ιωακείμ Κοζάνης, ο Μητροπολίτης Ηλείας ή άλλοι, πιο τολμηροί, οπλοφόροι μπήκαν σε ανορθόδοξο πόλεμο: παπα-Χολέβας, Αννυόμονος κ.ά., κερδίζοντας ως εφόνο τη λήθη ή και τον χαρακτηρισμό των μιάσματος (φωτ.: Αρχείο ΕΛΙΑ).

Π. Σ. Δέλτα: σελίδες

Του **ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΖΑΝΝΑ**

Επιμελητή Αρχείου Π. Σ. Δέλτα

ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΜΕ εδώ τις τελευταίες ημερολογιακές εγγραφές από το ημερολόγιο της Π. Σ. Δέλτα που η ίδια ονομάζει «Turis Eburnea». ¹ Η γραφή του ημερολογίου αυτού ξεκινά το 1917 μετά τα Νοεμβριανά. Προηγουμένως η Π. Σ. Δέλτα έχει κάψει το προσωπικό της ημερολόγιο. ²

Το ενδιαφέρον των εγγραφών αυτών βρίσκεται στις περιγραφές και χαρακτηρισμούς που δίνει η Δέλτα για τις πολιτικές εξελίξεις που προηγούνται της εισόδου των γερμανικών στρατευμάτων στην Αθήνα.

Οι συνθήκες γραφής των τελευταίων αυτών εγγραφών είναι σε γενικές γραμμές οι εξής: η Π. Σ. Δέλτα βρίσκεται στο σπίτι της στην Κηφισιά, με την αρρώστια της να τη βασανίζει. Παράλληλα από τον Απρίλιο του 1940 έχει στην κατοχή της τα ημερολόγια και τις επιστολές του Ιωάννη Δραγούμη που της έχει φέρει ο αδελφός του Φίλιππος. Με το υλικό αυτό συμπληρώνει τις «Αναμνήσεις 1921» που αρχίζει να γράφει το 1921 και σταματά κάπου μέσα στην ίδια δεκαετία. ³

Παράλληλα, παρακολουθεί με μεγάλο ενδιαφέρον όλες τις εξελίξεις και έχει πληροφορίες «από πρώτο χέρι»: αφηγήσεις που μαθαίνει από διάφορες πηγές και που επιβεβαιώνει από τους πρωταγωνιστές αργότερα. ⁴

Επισημαίνουμε την τελευταία φράση της εγγραφής της 21ης Απριλίου όπου φαίνεται καθαρά ότι η Δέλτα έχει ήδη σκεφτεί τη λύση της αυτοκτονίας. Οι λόγοι του διαβήματος αυτού δεν μπορεί να εξηγηθούν αναλυτικά στην παρουσίαση αυτή.

Για λόγους χώρου οι εγγραφές παρουσιάζονται με περικοπές: περικόπτονται στοιχεία που αφορούν στη σχέση της Π. Σ. Δέλτα με τον Ιωάννη Δραγούμη, καθώς και αφηγήσεις της καθημερινής ζωής. Η προσπάθεια, μέσα στον λίγο χώρο του αφιερώματος, αναγκαστικά περιορίζεται στο καθαρά πολιτικό μέρος των ημερολογιακών αυτών εγγραφών. Οι παρενθέσεις που βρίσκονται μέσα στο κείμενο ανήκουν στην Π. Σ. Δέλτα, ενώ με αγκύλες σημειώνονται οι όποιες προσθήκες του επιμελητή.

Λόγοι χώρου μάς υποχρεώνουν να μην περιλάβουμε (όπως θα θέλαμε) βιογραφικά στοιχεία των πρωταγωνιστών της εποχής. Μία εγκυκλοπαιδεία ή κάποιο βιογραφικό λεξικό μπορεί να καλύψει εύκολα την έλλειψη αυτή.

◀ **Ο τάφος της Π. Σ. Δέλτα στον κήπο της στην Κηφισιά τον Μάιο του 1944. Στην ταφόπετρα της χαράχτηκε μόνο η λέξη «Σιωπή!» όπως ζήτησε η ίδια. Στη φωτογραφία διακρίνονται ο Στέφανος Δέλτα και οι δύο από τις τρεις κόρες της, η Σοφία Μανρογορδάτου και Αλεξάνδρα Παπαδοπούλου. Μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου, τον Δεκέμβριο 1950, τα οστά της Π. Σ. Δέλτα μεταφέρθηκαν πάλι στο εκκλησάκι (Άγιος Στέφανος) που χτίστηκε ειδικά για τον σκοπό αυτό σε άλλο μέρος του κήπου.**

Κηφισιά - Πέμπτη 17 Απριλίου 1941

Qui trompe-t-on ici? ⁵ ποιος λέγει ψέματα και προς ποιον και προς τι; Πού είμεθα και τι κάνουμε; «Επισημώς», κρατούμε καλά. «Ανεπισήμως», πετούμε τα όπλα, υποχωρούμε, φεύγει η κυβέρνηση και ο Glücksburg, έφθασαν οι Γερμανοί στο Βόλο, κατεβαίνουν εδώ, φεύγουν οι Αγγλοι κτλ. Και το επίσημο Γερμανικό ανακοινωθέν, απaráλλακτα όπως το Αγγλικό, λέγει πως προσπαθούν οι Γερμανοί να κατέβουν προς Καλαμπάκα, πως βρίσκουν αντίσταση, με τη μόνη διαφορά που οι Αγγλοι λεν πως «αποκρούουν τους Γερμανούς που υφίστανται μεγάλες απώλειες», ενώ οι Γερμανοί λεν πως «πολεμούν και αντιστέκονται οι Αγγλοι, μάταια όμως, γιατί αυτοί θα περάσουν».

Κηφισιά - Παρασκευή 18 Απριλίου 1941

... Η κυβέρνηση παραιτήθηκε. 9 υπουργοί παλιοί ορκίστηκαν στην καινούρια κυβέρνηση στρατηγού Χασαπίδη (;).

Παλίρροια και άμπωτης από χτες: τρεις, τέσσερεις, πέντε φορές, φεύγει, δε φεύγει ο Glücksburg με το σόι του και την κυβέρνησή του. Στις 8 1/2 π.μ. σήμερα «έφευγαν αμέσως», στις 11 1/2 δεν έφευγαν. Ίσως και να έφυγαν κρυφά από φόβο τορπιλισμού. Ποιος ξέρει;

Βράδυ: Αυτοκτόνησε ο Κορυζής. Κανείς δεν ξέρεi γιατί. Φήμες: Ήταν πανικόβλητος και πτοπαθής. - Διαφώνησε με τους υπουργούς του, που ήταν πτοπαθείς. - Τον έβρισε ο Glücksburg. - Εβγαλε αποφάσεις και τις ανέτρεψε ο Glücksburg. - Εμαθε πως μέσα στην κυβέρνηση έγιναν προδοσίες, και ως υπεύθυνος αυτός αυτοκτόνησε. - Εγινε υπουργικό συμβούλιο στις 3 μ.μ., ύστερα πήγε στο Glücksburg, που τον είδε συγχυσμένο, και σαν τον είδε να φεύγει, έστειλε τον Μερκάτη πίσω του, μα δεν τον πρόφτασε, κλειδώθηκε ο Κορυζής στην κάμαρά του και πέταξε τα μυαλά του. Τι εστίν αλήθεια;

Νύχτα. - Μεγάλη αυθόρμητα διαδήλωση. Κάτω η πέμπτη φάλαγξ! Κάτω οι προδότες! Δώστε μας όπλα! Ζήτω ο πόλεμος! Ζήτω η Αγγλία! Θέλωμε «αμυνίτες»!..

Εύπνησε ο λαός.

Ημερολογίου

Κηφισιά - Σάββατο 19 Απριλίου 1941

Πιστέψαμε πως ήταν ιστορική μέρα η χθεσινή Μεγάλη Παρασκευή: Στρατιωτική, λέγει η κυβέρνηση: Οθωνάιος με δικτατορική εξουσία. Τριανδρία: Οθωνάιος, Αλ. Μαζαράκης, Πάγκαλος (που τον ζητά ο στρατός). Σήμερα ανακοινωθέν: Ανέθεσε ο Glücksburg στον Κοτζιά να κάνει κυβέρνηση!!!.. Δεν μπορούμε να βγούμε από την αποφορά την ασφυκτική!!!..

Μεσημέρι: Παραμερίστηκε ο Κοτζιάς, που δεν μπόρεσε, λεν, να κάνει κυβέρνηση. Επιστρέφει ο Glücksburg στη σκέψη της στρατιωτικής κυβερνήσεως. Θέλει λέγει τον Παναγιωτάκο!!!..

Δεν υπάρχει και χειρότερος άραγε;

Νύχτα: Ο Αλέξανδρος Μαζαράκης δέχτηκε να σχηματίσει κυβέρνηση.

Κηφισιά - Πάσχα 20 Απριλίου 1941

Συζητήσεις όλη τη χθεσινή μέρα και συμβούλια. Το απόγευμα συμβούλιο στου Αλ. Μαζαράκη: Θ. Μανέτας. - Οθωνάιος. - Παπάγος, - πήγε και ο Glücksburg και αργότερα ο Palairret (Πρέσβης Αγγλος). Υστερα πήγαν στη «Μεγάλη Βρετανία», νέο συμβούλιο. Και δέχτηκε ο Αλ. Μαζαράκης να φτιάξει κυβέρνηση. Την έκαμε σήμερα κατά τις 11 π.μ.

Πρόεδρος: Glücksburg

Αντιπρόεδρος: Αλ. Μαζαράκης

Στρατιωτικών: Παναγάκος

Ναυτικών: Σακελλαρίου!!!

Αεροπορίας: Πέτρος Βούλγαρης

Οικονομικών: Βαρβαρέσος

Ασφαλείας: Μανιαδάκης (!!!5η φάλαγγ;)

Εξωτερικών: Γιάννης Πολίτης

Δικαιοσύνης: Παπαφράγκος

Συγκοινωνίας: Μπότσαρης

Εσωτερικών: Θεοδ. Μανέτας

Και αρχιστράτηγος μένει ο Παπάγος!!!

Νύχτα: Ο Μαζαράκης κατέθεσε την εντολή.. Εγινε αμέσως υπουργείο Σακελλαρίου, με διάφορα απορρίμματα του υπουργείου Μεταξά-Κορυζή. Ορκίστηκαν ευθύς.

Κηφισιά - Δευτέρα 21 Απριλίου 1941

Υπουργείο Σακελλαρίου:

Πρόεδρος: Glücksburg

Ναυτικών και αντιπρόεδρος: Σακελλαρίου (ναύαρχος)

Στρατιωτικών: Παναγάκος (στρατηγός)

Αεροπορίας: Παν. Νικολαΐδης (στρατηγός)

Σιδηροδρόμων, Συγκοινωνίας: Κορτζιάς (;) (στρατηγός άγνωστος)

Οικονομικών και Εξωτερικών κτλ.: Τσουδερός (γιατί μέσα σε τόση λήρα;)

Τύπου: Νικολούδης (και Προνοίας)

Γεωργίας: Δημητράτος

Εσωτερικών (Και Ασφαλείας!): Μανιαδάκης

Παιδείας και Δικαιοσύνης: Σέκερης (ποιος είναι;)

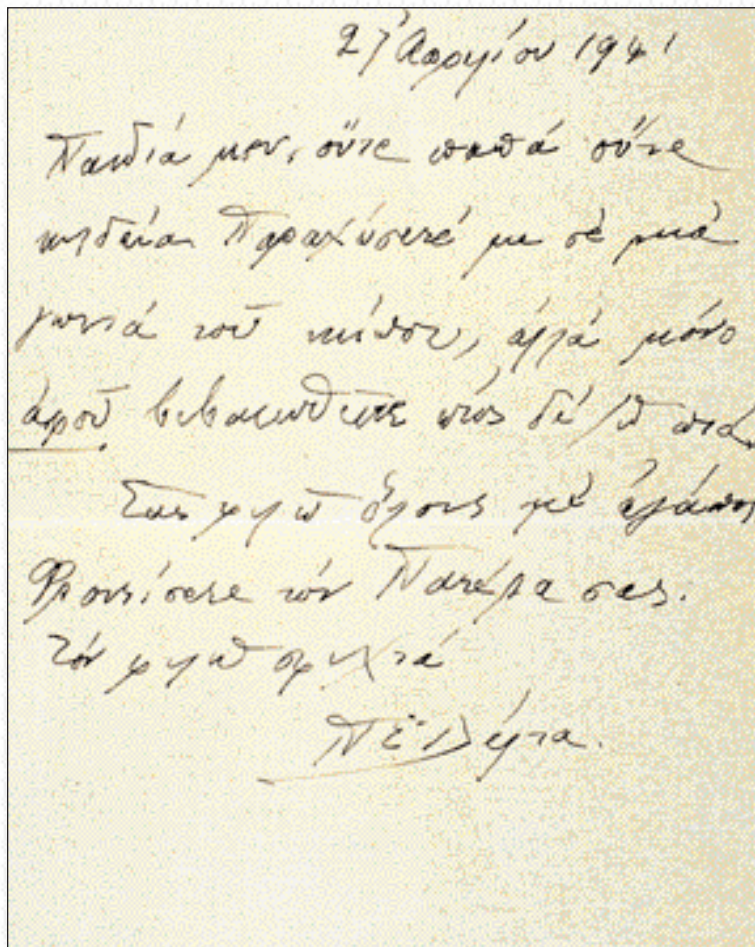
Εμπορική ναυτιλία: Θεοφάνης (ποιος είναι;)

Ο Μαζαράκης κατέθεσε την εντολή:

α) γιατί δεν ήθελε συνεργασία με Μανιαδάκηδες και Διάκου, που επέμενε ο Glücksburg να κρατήσει ως συμβούλους και στηρίγματα.

β) γιατί ζήτησε συμβούλιο με πολιτικούς αρχηγούς και αποκρίθηκε ο Glücksburg - «Δεν μπορώ να συμβουλευτώ ανθρώπους που φέρθηκαν έτσι (!) στον πατέρα μου». Του είπε ο Μαζαράκης - «Κομμα-

► Η τελευταία επιθυμία της Π. Σ. Δέλια.

τικά τέτοιες ώρες και δικασμοί;». Και αρνήθηκε ο Glücksburg.

γ) και κυριότερο: Ζήτησε ο Μαζαράκης τη διαβεβαίωση πως όσο πολεμά ο στρατός, κυβέρνηση και βασιλιάς δε θα φύγουν. Τα μάσπε ο Glücksburg. Και δε θάφυγε μόνος. Θα έπαιρνε μαζί και την κυβέρνηση για να έχει περισσότερο κύρος.

Ο Μαζαράκης βεβαίωσε πως δε θα φύγει. Μαζί του συνετάχθησαν, ο Βαρβαρέσος, Γιάννης Πολίτης, Παπαφράγκος, Θεοδ. Μανέτας, ακόμα και Μπότσαρης.

Και ο Μαζαράκης κατέθεσε την εντολή. Τότε βούτηξε ο Glücksburg το χέρι στο καλάθι των ακρήστων και έβγαλε μερτικά σκουπίδια, που τα δέχτηκαν όλα, για να γίνουν υπουργοί. Γιατί όμως δέχτηκε και ο Τσουδερός να μπει σ' αυτό το σκουπίδαρι; Θα το μάθουμε σήμερα.

Ο Glücksburg παραπονέθηκε του Χρυσανθου (Μητροπολίτη) πως όλοι τον εγκατέλειπαν. - «Να» είπε «και ο Θεόδωρος Μανέτας αρνήθηκε να εργαστεί με τον Κοτζιά» - «Και είχε δικαιο» είπε ο Χρυσανθος. «Πώς θέλετε σοβαρός άνθρωπος να εργαστεί μαζί του; Ο Κοτζιάς είναι άνθρωπος των φαιδρών ημερών».

Στο Σοφούλην είπε ο Glücksburg, όταν τον δέχτηκε μετά την αυτοκτονία

του Κορυζή, νύχτα Μεγάλης Παρασκευής προς Σάββατο, στις 3 το πρωί, του είπε, - «Ο Κοτζιάς έχει προσόντα. Μπορεί ν' ανέβει και σ' ένα τραπέζι, και με τ' αστεία του, και τις φωνές του, να παρασύρει τα πλήθη.» Του αποκρίθηκε ο Σοφούλης. - «Μεγαλειότητα, στο δράμα που παίζεται τώρα δεν εισχωρεί κωμωδία, και το έθνος δεν ανέχεται αυτήν την ώρα σαλτιμπάγκους.»

Και επειδή μιλούσε ο Glücksburg περι αναχωρήσεως, τον ρώτησε ο Σοφούλης, - «Και τον Αγγλικό

στρατό που μάχεται, τι θα τον κάνετε και πώς θα τον αφήσετε;». Και αποκρίθηκε ο Glücksburg, - «Ναι, απέναντι των αγγλων πρέπει να έχουμε ένα σχετικό ιπποτισμό.»

«Υποχωρούμε κανονικώς» ίσως να είμεθα ήδη στο Δομοκό. Κανείς δεν ξέρει τίποτα. Η σεβαστή κυβέρνηση ζητά αίμα και λεπτά. Θεωρεί όμως περιττό να μας έχει ενήμερους της καταστάσεως. Και όσοι από μας δεν ξέρουν αγγλικά, ώστε να παρακολουθούν το ραδιόφωνο του Λονδίνου, ζουν σε αιώνια αγωνία.

Έτσι αποφασίζει η σεβαστή κυβέρνηση και το μεγάλο μυαλό του κ. Νικολούδη.

Μεσημέρι - Ο Τσουδερός διορίστηκε πρωθυπουργός και ορκίστηκε τώρα.

Νύχτα - Τι δύναμη, τι θάρρος, ή τι αδιαφορία που σου δίνει η γνώση πως έχεις λίγο θάνατο στην τσέπη!

Κηφισιά - Τρίτη του Πάσχα 22 Απριλίου 1941

Εβδομάδα του Πάσχα, εβδομάδα πένθους και δυστυχίας. Ο στρατός μας «συμπιτυσσεται» προς Δομοκό-Αρτα. Το πανικόβλητο επιτελείο του τραγικο-κωμικού Παπάγου σπέρνει την πττοπάθεια και την απαισοδοξία, την ώρα που ο στρατός μας θερίζει δάφνες δοξασμένες.

Θα πέσομε, το ξέρομε! Μα να πέσομε με ψηλά το κεφάλι, λέγοντας στους Γερμανούς, - «Sie können uns töten. Zähmen aber nicht.»⁶

Την ημέρα του Πάσχα, ο αδελφός μου⁷ μιλούσε για «έλλειψη πατριωτισμού του Μαζαράκη που κατέθεσε την εντολή να σχηματίσει κυβέρνηση. Σήμερα ομολογούσε «προδοσία» υπουργών και επιτελείου, και εγώ αντέκρουα, πως «προδοσία» δεν παραδέχομαι, αλλά «δειλία» και «πττοπάθεια». Μου είπε, - «Ηττοπάθεια qui frise⁸ την προδοσία». Μα πότε ξεχωρίστηκε η προδοσία από τη δειλία;

Κηφισιά - Τετάρτη 23 Απριλίου 1941

Μου είπε ο Δεσπότης [Χρυσανθος] πως είπε του

◀ **Ο πρωθυπουργός Αλέξ. Κορζής με τον Κ. Κοιζιά (πίσω αριστερά). Ο Κορζής διαδέχθηκε (29/1) στην πρωθυπουργία τον Μεταξά σε μια κρίσιμη περίοδο. Ηττοπαθής ων, οι ραγδαίες προς το κακό εξελίξεις τον οδήγησαν (18/4) στην αυτοκτονία. Ρυθμιστής πάντα ο βασιλιάς, οι αναθέσεις για σχηματισμό κυβέρνησης στους Κ. Κοιζιά (18/4) και Αλέξ. Μαζαράκη νανάγησαν. Πιεσμένος από την κρίση διορίζει (20/4) ο ίδιος κυβέρνηση με αντιπρόεδρο τον ναύαρχο Αλ. Σακελλαρίον και την επομένη (21/4) ορκίζει πρωθυπουργό τον Εμμ. Τσουνδερό. Σε λιγότερο από δύο μέρες ο βασιλιάς με την κυβέρνηση και τον Βρετανό πρόεβη αναχωρούν ξημερώματα (23/4), με νδροπλάνο, από τον Σκαρμαγκά για Σούδα. Την ίδια μέρα υποβάλλει παραίτηση ο Αλ. Παπάγος και γίνεται δεκτή τηλεγραφικώς από την Κρήτη. Οι τέσσερις ημέρες που μεσολαβούν μέχρι την παράδοση (27/4) της Αθήνας στους Γερμανούς είναι ημέρες σύγχυσης, απόγνωσης και πανικού. «Περιμένοντας τους βαρβάρους», συγκροτήθηκε μόνο επιτροπή υποδοχής τους γιατί «Οι άνθρωποι αυτοί ήσαν μια κάποια λύσις», όπως θα έλεγε πικρά επιβεβαιωμένος ο Αλεξάνδρινος.**

Glücksburg το μεγάλο Σάββατο, πως κυβέρνηση Κοτζιά, θα έχει τη «δαιμόνη απήκηση», πως ο Κοτζιάς ήταν υπουργός των «κωμικών» (ή των «φαιδρών») ημερών. Και του μίλησε έξω από τα δόντια, του είπε πως η θέση του, ήταν στο στρατό μέσα. Αυτός αποκρίθηκε - «Μα εγώ, ποτέ δεν είχα πολλή επαφή με το στρατό». Του είπε ο Δεσπότης, - «Η θέση σας θα ήταν στο μέτωπο, στις επάλξεις, σαν τον Παλαιολόγο...»

Βούρκωσαν τα μάτια του και κόπηκε η φωνή του. Και μες στη σιωπή αυτή του είπα, - «Ο Παλαιολόγος ήταν Έλληνας. Ετούτος είναι ξένος, μέτοικος...»

Αργοκούνησε το κεφάλι του. Δεν μπορούσε να μιλήσει.

Πήγα σήμερα στην Αγγλική πρεσβεία στις 10 π.μ. Είχαν φύγει προ ολίγου όλοι. Χθες βράδυ έφυγε ο Glücksburg με όλο το σωρό το Glücksburgικό.

Επίσης η κυβέρνηση έφυγε για την Κρήτη χθες βράδυ.

Ο Glücksburg είπε του Δεσπότη [Χρυσανθου], - «Δε στερείται προσόντων ο Κοτζιάς. Σε μιαν ώρα δύσκολη μπορεί με τη φωνή του και τους χωρατάδες του να παρασύρει τον όχλο...». Του είπε ο Δεσπότης, - «Το δράμα που διερχόμεθα δε σηκώνει χωρατάδες».

Μου είπε ο Σοφούλης πως τη νύχτα της Μεγάλης Παρασκευής προς Μεγάλο Σάββατο τον δέχτηκε ο Glücksburg στις 3 το πρωί και του είπε για τον Κοτζιά - «Μπορεί σε ώρα δύσκολη, ν' ανέβει και σε μια καρέλλα, και με φωνές και αστεία να παρασύρει το λαό...» Του είπε ο Σοφούλης - «Δεν υπάρχει παράδειγμα στην ιστορία να γύρισε το δράμα σε κωμωδία, και μάλιστα με σαλτιμπάγκους επικεφαλής. Ο λαός μας δεν έχει ανάγκη από σαλτιμπάγκους».

Ο Glücksburg αφού έγδαρε το κράτος και έβγαλε όσα εκατομμύρια πρόφθασε, στα 5 1/2 χρόνια που

μας κάθισε στο σβέρκο, έφυγε με τη φάρα του για να σώσει το κουφάρι του.

Κηφισιά - Παρασκευή 25 Απριλίου 1941

Ο αρχιστράτηγος κύριος Παπάγος, αποστράτευσε τον εαυτό του χθες, φόρεσε πολιτικά και έφυγε, ενόσω ο στρατός αντιστέκεται ακόμα στις Θερμοπύλες για να σκεπάσει την υποχώρηση των άγγλων που είναι ζήτημα τιμής για μας να σωθούν όλοι.

Βράδυ - Εφυγε ο Μανιαδάκης και ο Σακελλαρίου. Κι έτσι κλείει ο κατάλογος των φυγάδων.

Αύριο ίσως μπου οι Γερμανοί.

Νύχτα - Τηλεφώνησε ο αδελφός μου πως είναι ασφαλέστερο να κατεβούμε να κατοικήσουμε σπίτι του, γιατί είναι άγνωστο από πού θα μπου οι Γερμανοί. Αποκριθκα πως θα μεινομε σπίτι μας.

Είναι λόγος για «ασφάλεια», την ώρα που η Αθήνα θα έπρεπε να γίνει ολοκαύτωμα, ένα μεγάλο Κούγκι, που να καταπεί χιλιάδες Γερμανούς κάτω από τα ερείπια τns!

Κηφισιά - Σάββατο 26 Απριλίου 1941

Στο Αγγλικό νοσοκομείο εδώ: Αναχώρηση γυναικών νοσοκόμων. Βρώμα. Αταξία. Πληγωμένοι και ακρωτηριασμένοι σε στρώματα χωρίς σεντόνια, σκεπασμένοι με μάλλινες κουβέρτες, ζωντανοί, ετοιμαθάνατοι, πεθαμένοι, κόλαση του Dante. Το παρέλαβε χθες το απόγευμα η Βίργω, και με τα κορίτσια τns βάζει τάξη, καθαριότητα και σπέρνει χαμόγελα.⁹

...

Πληγωμένοι του «Ελλάς» που βομβάρδισαν οι Γερμανοί στον Πειραιά προχθές το βράδυ. Πληγωμένοι του μετώπου (Λαμία λέγουν αλλά είναι σωστή η πληροφορία;). Βαριά πληγωμένοι. Πέθαναν δυο αφότου παρέλαβε η Βίργω και ψυχορραγούσε τρίτος. Δυστυχία! Δυστυχία!.. Ανθρώπινη κακομοιριά! Δυστυχία! Δυστυχία!..

Κηφισιά - Κυριακή 27 Απριλίου 1941

Οι Γερμανοί μπαίνουν στις Αθήνας. Καμμένη Ελλάδα!

Ωρα 10 π.μ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Στην κυριολεξία: πύργος από ελεφαντόδοντο. Σε μία πιο ελεύθερη μεταφραση: χρυσό κλουβί.
2. Βλ. Αρχείο της Π. Σ. Δέλτα Α'. Π. Σ. Δέλτα, «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος, Ημερολόγιο-Αναμνήσεις-Μαρτυρίες-Αλληλογραφία», Επιμέλεια Π. Α. Ζάννας, Ερμής, Αθήνα 1978, σελ. 299.
3. Βλ. Αρχείο Π. Σ. Δέλτα. Ζ'. Π. Σ. Δέλτα, «Αναμνήσεις 1921», Επιμέλεια Αλ. Π. Ζάννας, Ερμής, Αθήνα 1996, σελ. I-II. Η έκδοση της συνέχειας των αναμνήσεων αυτών («Αναμνήσεις 1940») ετοιμάζεται.
4. Βλ. τις ημερολογιακές εγγραφές της 21ης και 23ης Απριλίου 1941, όπου τα ίδια γεγονότα επαναλαμβάνονται, στην αρχή ως φήμες και δύο μέρες αργότερα επιβεβαιώνονται από τους πρωταγωνιστές τους.
5. Ποιον κοροϊδεύουμε εδώ;
6. Μπορείτε να μας σκοτώσετε. Δε θα μας δαμάσετε όμως ποτέ.
7. Αντώνης Μπενάκης.
8. που φτάνει ως.
9. Το Αγγλικό νοσοκομείο βρισκόταν στην Κηφισιά στο τότε ξενοδοχείο «Απέργη» (σήμερα έδρα των επιχειρήσεων Λάτση) καθώς και σε παραρτήματα στα γύρω απ' αυτό ξενοδοχεία. Με την υποχώρηση το αγγλικό νοσηλευτικό προσωπικό (κυρίως Αυστραλοί) ανεχώρησε και ανέλαβε ως προϊστάμενη αδελφή νοσοκόμος η Βιργινία Α. Ζάννα, δεύτερη κόρη της Π. Σ. Δέλτα. Η Β. Α. Ζάννα ερχόταν από τη Θεσσαλονίκη μετά την κατάληψή της από τους Γερμανούς και ανέλαβε το νοσοκομείο μαζί με τις αδελφές νοσοκόμες που έρχονταν και αυτές από τη Θεσσαλονίκη. Μετά την είσοδο των Γερμανών στην Αθήνα, το Αγγλικό νοσοκομείο στεγάστηκε στα κτίρια του Κολλεγίου Αθηνών στο Ψυχικό. Για περισσότερα βλ. Βιργινία Αλ. Ζάννα: «Ημερολόγιο πολέμου '40-'41», Ερμής, Αθήνα 1979.

Η μυθοποίηση του Ρούπελ

► Ο Χρήστος Ζαλοκώστας (1896-1975) αν και έχει εκδώσει αρκετά βιβλία (ταξιδιωτικά, ιστορικές μονογραφίες, πεζογραφήματα), εκείνο που ξεχώρισε και με το οποίο έχει ταυτιστεί το όνομά του είναι το «Ρούπελ», το οποίο, κάθε φορά, εμπλουτισμένο ή και επεξεργασμένο εκ νέου φιλοδοξούσε να γυριστεί και ταινία με παραγωγό τον Ελληνοαμερικανό Σπύρο Σκούρα.

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΧΑΡΩΝΙΤΗ

Ιστορικού

Η ΙΣΤΟΡΙΑ της «μάχης των οχυρών» συνδέθηκε, μεταγενέστερα, με τον αγώνα του οχυρού Ρούπελ, του μεγαλύτερου από τα οχυρά της «γραμμής Μεταξά» που υπεράσπιζε τη στρατηγικής σημασίας στενωπό του Ρούπελ. Η επιτυχής αντίστασή του και οι μεγάλες απώλειες που προκάλεσε στους Γερμανούς συντέλεσαν ώστε το όνομα του οχυρού να ταυτιστεί με όλη την οχυρωμένη τοποθεσία και να περάσει στον χώρο του μύθου και από εκεί στον χώρο της λογοτεχνίας. Έτσι, όποια έργα ασχολήθηκαν με τη μάχη των οχυρών έχουν στον τίτλο τους τη λέξη Ρούπελ.

Στη λογοτεχνία δεσπόζει η παρουσία του έργου του Χρήστου Ζαλοκώστα *Ρούπελ*. Ήταν το πρώτο βιβλίο του Ζαλοκώστα που ήταν άμεσα συνυφασμένο με την ελληνική συμμετοχή στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το δεύτερο, η Πίνδος, εκδόθηκε το 1946.

Το Ρούπελ του Ζαλοκώστα

Η πρώτη έκδοση του Ρούπελ πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 1943 υπό τον τίτλο *Ρούπελ*. Η αθάνατη εποποιία των οχυρών μας από τις Εκδόσεις Ελληνικού Αίματος [Ε.Ε.Α.], το

◀ Αφίσα του κινηματογραφικού έργου «Οι τελευταίοι του Ρούπελ». Σκηνοθεσία Γρηγόρη Γρηγορίου, παραγωγή του Τζέιμς Πάρις, 1971 (φωτ.: Αρχείο ΕΛΙΑ).

Λογοτεχνία, κινηματογράφος, θέατρο: όποια έργα εμπνέονται από τη μάχη των οχυρών, όλα ταυτίζονται με τον Ρούπελ

κείμενο του οποίου γράφτηκε το φθινόπωρο του 1942, σύμφωνα με σημείωση στο τέλος του βιβλίου. Ήταν το υπ' αριθμ. 11 της σειράς βιβλίων που εξέδωσε η εθνικιστική εφημερίδα *Ελληνικόν Αίμα* στη διάρκεια της Κατοχής, της οποίας ο Χρήστος Ζαλοκώστας ήταν συγγραφέας βιβλίων και σύνδεσμος. Το βιβλίο ήταν μικρού σχήματος (12X16,5), 45 σελίδων και αισθητικά λιτό, όπως ήταν φυσικό. Σε αυτό περιγράφονται με γλαφυρό τρόπο οι αγώνες στο μέτωπο της Ανατολικής Μακεδονίας (όχι όμως της Θράκης). Φυσικά, έντονο είναι το στοιχείο της υπερβολής (χιλιάδες επιτιθέμενοι, 1.000 αεροπλάνα, εκατοντάδες άρματα μάχης), υπερβολή διάχυτη τότε που επικρατεί άλλωστε ως τις μέρες μας. Το κείμενο κατορθώνει να μεταδώσει την ατμόσφαιρα των τσιμεντένιων φρουριών με αρκετές λεπτομέρειες σχετικές με τη φύση του αγώνα σε οχυρωμένες τοποθεσίες.

Απώτερος σκοπός του συγγραφέα ήταν μέσω της περιγραφής της μάχης των οχυρών και των ανδραγαθημάτων των Ελλήνων υπερασπιστών, να καλέσει τους Έλληνες σε εθνική ενότητα. Στις δύο τελευταίες σελίδες του φυλαδίου τονίζεται ότι παρά την επίδραση των «αναρχικών προπαγανδών», στην κρίσιμη ώρα η «ράτσα» ένωσε μπροστά στον κίνδυνο όλους τους Έλληνες, ανεξάρτητα από πολιτικές πεποιθήσεις. Στην Αλβανία, ακόμα και οι κομμουνιστές πολέμησαν το ίδιο γενναία όπως όλοι οι άλλοι Έλληνες.

στον Κάιρο

Το 1944 το ίδιο βιβλίο επανεκδόθηκε από την Ελληνική Υπηρεσία Τύπου της κυβέρνησης στο Κάιρο υπό τον τίτλο *Μακεδονικές Θερμοπύλες (Η εποποιία των οχυρών μας)*. Συγκλονιστική περιγραφή δημοσιευθείσα εις την Ελλάδα κατά τον Οκτώβριο του 1943 εις μυστικόν φυλλάδιον, Ελληνική Υπηρεσία Τύπου = Hellenic department of information, Κάιρον 1944 σε μεγαλύτερο σχήμα. Σκοπός της αναδημοσίευσης ήταν, σύμφωνα με το προλογικό σημείωμα, να διαφωτιστεί όλος ο κόσμος για τον αγώνα και τις θυσίες των Ελλήνων, καθώς ελάχιστα ήταν γνωστά μέχρι τότε για τον αγώνα του ελληνικού στρατού εναντίον των Γερμανών και ειδικότερα για την εποποιία των οχυρών. Τα κεφάλαια του βιβλίου ξεχωρίζουν με επικεφαλίδες που δεν υπάρχουν στο αρχικό κείμενο του 1943. Επιπλέον έχουν απαλειφθεί δύο παράγραφοι. Η πρώτη, αφορούσε την απήχηση που

θα είχε η μάχη των οχυρών στην Ευρώπη, όπως φαντάζονταν οι Έλληνες υπερασπιστές (σ. 7 της έκδοσης του 1943). Η δεύτερη αφορούσε την αναφορά, στην τελευταία σελίδα, στους κομμουνιστές.

Η έκδοση του '45

Μετά την απελευθέρωση, το βιβλίο επανεκδόθηκε το 1945 με τον λιτό τίτλο *Ρούπελ*. Την καλλιτεχνική επιμέλεια ανέλαβε ο μεγάλος Έλληνας χαράκτης και καθηγητής στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, Γιάννης Κεφαλληνός, που φιλοτέχνησε εκτός από τα γράμματα του τίτλου και τα αρχιγράμματα, ένα σχέδιο της οχυρωμένης τοποθεσίας. Το βιβλίο τυπώθηκε σε 2.000 αντίτυπα και 150 πολυτελείας, αριθμημένα. Η έκδοση του 1945 εκτός από την άψογη αισθητική είναι και η τελειότερη από πλευράς κειμένου, καθώς έχουν προστεθεί ορισμένες τεχνικές λεπτομέρειες που καθιστούν το κείμενο πιο ρεαλιστικό και αρκετά χρήσιμη πηγή πληροφοριών για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αγωνίστηκαν οι Έλληνες μαχητές. Η έκδοση του 1945 αποτελεί, θα μπορούσαμε να πούμε, έναν συγκερασμό των προηγούμενων εκδόσεων. Η δομή της είναι παρόμοια με αυτήν του 1943 και τα κεφάλαια ξεχωρίζουν με

τα αρχιγράμματα που φιλοτέχνησε ο Κεφαλληνός. Ωστόσο, πολιτικά κινείται στο πνεύμα της έκδοσης του 1944, αφού λείπουν οι ίδιες παράγραφοι.

Νέα επεξεργασία

Το 1966 το Ρούπελ επανεκδόθηκε από τις εκδόσεις «Γαλαξίας» με τον τίτλο *Ρούπελ. Χρονικό της εποποιίας των οχυρών* που υπήρξε και η τελευταία αναφορικά με την επεξεργασία του κειμένου. Την έκδοση προλογίζει ο αρχιστράτηγος Αλέξανδρος Παπάγος, που εξηγεί τους λόγους που τον οδήγησαν στην επιλογή να επικεντρώσει την πολεμική προσπάθεια στο ελληνοϊταλικό μέτωπο, ανεξάρτητα από τις εξελίξεις στο μέτωπο της Ανατολικής Μακεδονίας και την επίθεση των Γερμανών. Στη συγκεκριμένη έκδοση το δραματικό στοιχείο είναι εντονότερο και η έκταση των διαλόγων μεγαλύτερη. Προστίθεται ένα ακόμη επεισόδιο του πολέμου, η εκτέλεση τη Δημήτριου Ιντζου, ενώ δραματοποιείται ο βομβαρδισμός της πυροβολαρχίας των 6 δακτύλων του υπολοχαγού Κυριακίδη στο Ρούπελ. Στην έκδοση του 1966 επαναφέρεται η παράγραφος που αφορούσε τους κομμουνιστές στον επίλογο του βιβλίου με τη διαφορά ότι στην έκδοση του 1966 αυτοί ονομάζονται «κακογνώμοι». Τέλος, η κάρτα-ρευσση της Γιουγκοσλαβίας (της σερβικής άμυνας στις προηγούμενες εκδόσεις) αποδίδεται στην ανταρσία των «Βουλγαρομακεδόνων».

Σενάριο για αμερικανική ταινία;

Η έκδοση του 1966 φαίνεται ότι συνδεόταν με την προσπάθεια που έγινε την περίοδο 1958-1962 να γυριστεί το βιβλίο *Ρούπελ* σε ταινία από την 20th Century Fox, όπως προκύπτει από την αλληλογραφία που υπάρχει στο αρχείο του λογοτέχνη που φυλάσσεται στο ΕΛΙΑ. Ο Ζαλοκώστας είχε επεξεργαστεί ένα σενάριο για την κινηματογραφική μεταφορά του έργου του και βρισκόταν σε συνεννόηση με τον πρόεδρο της αμερικανικής εταιρείας Σπύρο Σκούρα, με τον οποίο φαίνεται ότι ήταν προσωπικοί φίλοι. Ο Χρήστος Ζαλοκώστας ήταν αρκετά γνωστός στην Αμερική, αφού εκτός από βουλευτής και σημαντικός παράγοντας της δεξιάς παράταξης στην Ελλάδα, είχε ηγηθεί της Αποστολής Ευχαριστιών του Ελληνικού Λαού προς τον πρόεδρο Τρούμαν στις ΗΠΑ το έτος 1949.

Προκειμένου να πραγματοποιηθεί η ταινία ο Ζαλοκώστας είχε επαφές με την ηγεσία του ΓΕΣ για την εξεύρεση του οχυρού, στο οποίο θα γίνονταν τα γυρίσματα. Σκοπός της ταινίας ήταν να «μάθει όλος ο κόσμος τι αξίζει ο Έλληνας βαθμοφόρος και στρατιώτης», γεγονός που θα επιτυχανόταν με την προβολή της ταινίας στα 5.500 κινηματοθέατρα της εταιρείας «παντού του ελεύθερου κόσμου», όπως αναφέρει σε επιστολή του προς τον διοικητή του Γ' Σώματος Στρατού (15/10/1958), αντιστράτηγο Στυλιανό Ταβουλάρη. Στην ίδια επιστολή προτείνει να χρησιμοποιηθεί ως χώρος

γυρισμάτων το οχυρό Παρταλούσκα που, σύμφωνα με πληροφορία του στρατηγού Γερογιάννη (που είχε συμβάλει στην κατασκευή των οχυρών), ήταν άθικτο. Στην απάντησή του (19/10/1958) ο διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού τάσσεται θετικά υπέρ του εγχειρήματος και πληροφορεί τον Ζαλοκώστα ότι εκτός από το Παρταλούσκα θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και το Πυραμιδοειδές. Ήδη, στις 3/11/1958 ο αρχηγός ΓΕΣ αντιστράτηγος Δ. Σειραδάκης έστειλε εντολή στις αρμόδιες υπηρεσίες να παράσχουν βοήθεια στους εκπροσώπους της εταιρείας. Ωστόσο, φαίνεται ότι το σενάριο που είχε στείλει στον Σκούρα ο Ζαλοκώστας, δεν ήταν το αναμενόμενο. Σε επιστολή του την 15/1/1959 ο Σκούρας εκφράζει την απογοήτευσή του για το γεγονός ότι «η ιστορία δεν βγαίνει όπως την περίμενε» και πληροφορεί τον Ζαλοκώστα ότι ετοιμάζει ένα σενάριο όπως θα ήθελε σχετικά με τον Έλληνα στρατιώτη. Του αναφέρει επίσης ότι για τις εξελίξεις έχει ενημερώσει τον Μιχάλη Κακογιάννη. Τον Απρίλιο του 1959 ο Ζαλοκώστας γράφει στον Σκούρα ότι αναμένει απάντηση γιατί τον πιέζει το ΓΕΣ. Προτείνει μάλιστα να γυριστεί μια ταινία για τον Γρίβα Διγενή (μάλλον σε αντικατάσταση του Ρούπελ). Η απάντηση του Σκούρα στην επιστολή αυτή έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον: η ιστορία του Ρούπελ θα πρέπει να βασίζεται στην εκπαίδευση του Έλληνα στρατιώτη, στον έρωτα και τις περιπέτειές του, ώστε να έχει απήχηση στους θεατές σε όλο τον κόσμο. Τον πληροφορεί, επίσης, ότι το σενάριο που ετοιμάζει πάνω σε αυτές τις γραμμές, θα είναι έτοιμο σε ένα εξάμηνο και απορρίπτει ευγενικά την ιδέα του γυρίσματος ταινίας για τον Γρίβα. Την περίοδο 1960-1962 υπήρξε αλληλογραφία με το υπουργείο Εθνικής Άμυνας και μάλιστα είχε ζητηθεί η παραχώρηση πολεμικού υλικού του ελληνικού στρατού και είχε υποβληθεί αίτηση παραχώρησης άδειας κινηματογράφησης. Επίσης είχε συνταχθεί ένα σχέδιο συμφωνητικού ανάμεσα στον Σκούρα και τον Ζαλοκώστα. Η ταινία τελικά δεν γυρίστηκε ποτέ.

Στον ελληνικό κινηματογράφο και στο θέατρο

Η κινηματογραφική αναπαράσταση της μάχης του Ρούπελ πραγματοποιήθηκε τελικά το 1971, στη διάρκεια της δικτατορίας του 1967 με το έργο «Οι τελευταίοι του Ρούπελ» του Γρηγόρη Γρηγορίου. Το σενάριο ήταν του Γιάννη Μαρῆ, ενώ τα σκηνικά και τα κοστούμια του Διονύση Φωτόπουλου. Παραγωγός του έργου αυτού, όπως και των περισσότερων πολεμικών ταινιών που γυρίστηκαν την περίοδο αυτή, ήταν ο Τζέιμς Πάρλις. Πρωταγωνιστούσαν ο Χρήστος Πολίτης και η Βέρα Κρούσκα. Μέσα στο κλίμα της εποχής η ταινία είναι εξόφθαλμα προπαγανδιστική. Το μεγαλύτερο μέρος της αναλώνεται στην προσπάθεια δύο Ελλήνων αξιωματικών, που έχουν εισδύσει στη Βουλγαρία, να συλλέξουν πληροφορίες σχετικά με την επικείμενη γερμανική επίθεση. Τα πολεμικά

► Το σχέδιο της οχρωμένης τοποθεσίας που φιλοτέχνησε ο χαρτί της Γιάννης Κεφαλληνός και κομοίωσε ως προμετωπίδα το «Ρούπελ» τον Χρήστο Ζαλοκώστα στην έκδοση του 1945.

► Θεατρικό πρόγραμμα της παράστασης «Ρούπελ». Θίασος Μαρῆ-Κοιτοπούλη, 1945 (φωτ.: Αρχείο ΕΛΙΑ).

γεγονότα καλύπτουν μικρό μόνο μέρος της ταινίας, με τρόπο που απέχει πολύ από την πραγματικότητα.

Εκτός από τον κινηματογράφο, η μάχη των οχυρών υπήρξε το θέμα θεατρικής παράστασης που ανέβηκε στο θέατρο Κοτοπούλη το 1945 από το θίασο της ηθοποιού (με διευθυντή τον Βασίλη Λογοθετίδη). Ο τίτλος του έργου ήταν: *Ρούπελ* (Σελίδες από την εποποιία του 1941-1942). Η σκηνοθεσία ήταν του συγγραφέα του έργου Δημή-

τρη Ιωαννόπουλου και οι σκηνογραφίες του Γ. Ανεμογιάννη. Επαιξαν οι Σπ. Μουσουρής, Αλέκα Μαζαράκη, Λέλα Χατζηαργύρη, Ν. Πασχαλίδης, Κ. Παπαγεωργίου, Δημήτρης Μυράτ, Δ. Λυγίζος, Β. Λογοθετίδης κ.ά.

Καθοριστική ήταν η συμβολή του ΕΛΙΑ και του συλλέκτη κ. Ν. Ε. Τόλη στην εικονογράφηση του αφιερώματος.